

בראשית כד חיי שרה רצב

אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת
אשה לבני ליצחק: ויאמר אליו
העבד אולי לאתאבה האשה ללכת
אחרי אלהארץ הזאת ההשב אשיב
את בנה אלהארץ אשר יצאת משם:
ויאמר אליו אברהם השמר לך פן
תשיב את בני שמה: יהוה אלהי
השמים אשר לקחני מבית אבי
ומארץ מולדתי ואשר דבר לי

לקט בהיר

מזות קונו, ופשוט שהיתה יותר חביבה מכל מזות שלא
לעווה, גם ידוע ששמה הנאה לאדם פעם אחר פעם
הראשונה היא החביבה והמעולה, וגם הנאה מחמת צער
חביב היא, וביעקב אע"ה הגם שחסר טעם הג' כי נימול לח'
ימים ולא היה צער, אבל צ' האחרים ישנם גם בו, משא"כ
אלניו אחר מתן תורה לא נשאר כי אם טעם א' שהיא מזה
ראשונה, גם אינו נכון אלניו משום הרהור, משא"כ אבותינו
אברהם ויעקב ע"ה (מ"ל): (ה) והכוונה צוה שרצה
אאע"ה להוכיח פעולותיו שזכות זה ישלח מלאכו ויליח
דרכו, שא"כ היה די לומר צה' אשר לא תקח וכו', וגם
להלן ה' אשר לקחני וכו' (מ"ל): (ו) שש נולד ומשם לקחו הקב"ה שנאמר אני ה' אשר הולאחך מאור כשדים, וגם
משפחתו הנקרא מולדתו שם היו צעת ההוא אשר לקחו הקב"ה, אבל מה שאמר לאליעזר שילך לארצו ולמולדתו פי' לארץ
אשר מולדתו דהיינו משפחתו עתה שם דהיינו עיר חרן, גם מה שגמר אומר הכתוב כאן ולקחת אשה לבני "משם", אין הפי'
משם מארץ מולדתי הנוכר לבסוף שהוא אור כשדים, אלא תשובה הוא על שאלת העבד ששאל שהשב אשיב את בנך אל הארץ
אשר יצאת משם דהיינו חרן ע"ז השיב, לא כן, לא תשיבו לשם, אלא ולקחת משם (ג"א): (ז) דע כי חילוק יש בין דיבור

אור החיים

הועיל עעם שזכ צדק והוא ארור, כי העבד חשב
מחשבות שהגם שכענן ארור"י) כבר ילא מארור
מעעם שאמר הכתוב (לך י"ב צ') והיה צרכה
פירוש שכל משפחה שיהיה אצרהם צחוכה שהיה
מזורכת, גם אומרו (שם ג') ונצרכו צד וגו' (י"ג), לזה
אמר אשר אכני וגו' פי' הגם שאני יושב בצדקו
ונצרכו בי עם כל זה אין דבר זה מוליא לך ארור

אור בהיר

לז) זה היה מנהג עד אברהם. (לח) שפירשו בו שהיו נתברכים על ידך וכוונתך. (טל) אלא הפשט שהיו נתברכים בשפע כל
עוד על ידי אברהם. אבל עוד הם נקראים ארור. (מ) שאם לא כן למה האריך לשון לומר תלך ולקחת וגו', היה לו לומר ולומר כי

אונקלוס

ולקחתי תיזיל ותסב אתתא
לברי ליצחק: ויאמר לה עבדא
מאים לא תיבי אתתא למיתי
כתרי לארעא קרא האתבא
אתיב ית ברך לארעא די
נפקתא מתמן: ויאמר לה
אברהם אסתמר קך דיקמא
תתיב ית ברי לתמן: ויאמר
דשמאי די דברני מבית אבא
ומארע יקדתי ודי מלך לי ודי

רש"י

לו ע"י צער והיתה חביבה עליו (ונעלה) (צ"ר - הנח
כ"י): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית
אבי. ולא אמר ולאבי הארץ, ולמעלה הוא אומר*
ואשביעך וגו', אל עכשו הוא אלהי השמים ולאבי
הארץ שהרגלתי צפי הצרות"י) אבל כשלקחני מבית
אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו
צאי עולם מכירים צי*, ושמו לא היה רגיל צארץ
(כ"י): מבית אבי. מתוך: ומארץ מולדתי. מאור
כשדים"י: ואשר דבר לי. ללרכי"י, כמו אשר דבר
שני נוסחאות - אמר - מאמיני בו (נחום סה"ד)

אונקלוס

לאחסנת קבורא מן בני חתאה:
א ואברהם סיב על ביומין ווי
ברך ית אברהם בכלא: ויאמר
אברהם לעבדה סבא רביתה
דשליט בכל די לה שוי כען ידך
תחות ירכי: ג ואקים עלך
במירא די אלהא דשמאי
ואלהא דארעא דלא תסב
אתתא לברי מבנת כנענאי די
אנא ותב בניהוי: ואלהין לארעי

רש"י

(א) (ברך את אברהם בכל. ככל עולה בגימטריא
בן"א) (נחום כ"י) ומאחר שהיה לו בן היה לרין להשיאו
אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן"י:
תחת ירכי. לפי שהנשבע לרין שיעול* בידו חפץ
של מלוכה"י כגון ספר תורה (או מחכה) או חפילין
(שבעות לית) והמילה היתה מלוכה ראשונה לו"י וצאה
שני נוסחאות - לית

רצא בראשית כג חיי שרה

קבר מאת בני חת: ס כד א ואברהם
זקן בא בימים ויהוה ברך את
אברהם בכל: ויאמר אברהם אל
עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו
שיסנא ידך תחת ירכי: ג ואשביעך
ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ
אשר לאיתקח אשה לבני מבנות
הכנעני אשר אנכי יושב בקרבן: ד כי

לקט בהיר

(אורה"ח): (א) אין זה פשוטו אלא רמו נאה הוא לעשות
פסוק זה הקדמה על שלאחריו, גם רמו שנעבור שהיה לו בן
היה לו הכל, כי בלא זה הכל לבלום הוא חשוב (ג"א). אבל
פשוטו שהקב"ה נרכו בצרכי"ת ימים וכשיבה טובה עושר
וכבוד ולא היה לו לדאוג מחמת עצמו אלא דאג לראות בניס
לבו שיתחלו נחלתו (רמב"ן): (ב) ולא נקוד זקן, ופירושו
זקן של בית, וכמו כן תיבת זקב נעשה ממנו וזקב הארץ והבו
של הארץ (מ"ד): (ג) אבל מילת אליעזר לעלמו אינו נקרא חפץ כי הוא הוא בעלמו (ג"א): (ד) פי' משום ג' דברים
זוה לעבד ליקח דוקא מילתו ולא דבר מזה אחרת, הגם שקיים אפילו עירובי תבשולין והיו לו שאר חפצי מזה לרוב, הא'
שזו היתה מלוכה ועושה משא"כ שאר המלוכה, הצ' הגם שהיה לו מזה אחרת והוא בנו הנעקד אבל זו היתה הראשונה, והג'
שצאה לו על ידי צער, ואמר שהיתה חביבה עליו זה שייך על כל הג' עעמים, שכל תאומו היה שיצו הקב"ה כדי שיעשה

אור החיים

חקה זולת אם יעשה תיקון צדק הארץ כסידור
וכיור אם כן קצורת שרה לא תועיל לענין חקקה
וצמה קנה אברהם. ואפשר כי כשצוים הקצר
וצפרט צנין הקצרות הקדומים שהיו צונין כוכין מן
הסתם הם מסיידים ומכיריים וצוה שהיה החקקה.
ומעתה יחשב טעם שחר הכתוב לומר פעם צי
ויקם השדה לומר כי אחר שקבר אברהם וגו' צוה
הושלמה הקומה של השדה לאברהם חולת זה הגם
שצערך עפרון נחממה גזירתו שסלק זכותו אבל
עדיין אינו נקרא של אברהם כפי הדין כמכר ואחר
שקבר וכו' ויקם וגו':

אור בהיר

אחר. (לד) ואם אינו זקן ועסיר אינו לרין להשיא בנו בחמי'. (לו) וכי יש כנעני אחר לטעמו בו שארץ ללנין.

מסורת המדרש
א"ר אחא לויש שם
ר"א בא ברזפלין
וכו' תרבי"ח פ"ה לויש
שם ע"ע ויקר פ"ל ב

יהושע ודוד אברהם ראש לאבות יהושע ראש למלכות
משבט אפרים שנאמר (שופטים ה. יד) 'מני אפרים שרשם
בעמלק זה יהושע דוד ראש למלכות משבט יהודה ואמר
ר' אחא יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים בימים
ואינו בזקנה אכל פאן זקנה פנגד ימים וימים פנגד זקנה
פא בימים רבי יהודה אמר פא בדיופלין ר' אבא אמר

יהושע — בן-נון, ודוד, שכל אחד הוא 'זקן השושלת' ומיסדה, "אברהם" — שכתוב בו כאן:
"ואברהם זקן בא בימים" — "זקן" — זקן שושלת — ראש לאבות: יצחק ויעקב. "יהושע" —
שכתוב בו (יהושע יג, א): "ויהושע זקן בא בימים" — "זקן" — זקן שושלת — ראש למלכות —
אשר — משבט אפרים, שיהושע עצמו מלך היה, וכנדרש בבמ"ר כ, כ, עה"פ "יתרועת מלך בו" —
עיי"ש ועיי' לעיל ו, ט, שכתב לו ספר תורה כדון מלך, ומלכות ישראל של עשרת השבטים שכימי בית ראשון
נקראת "אפרים" בדברי הנביאים (כמו ישעי' יא, יג.) על שם שהמלך שלה היה "ירבעם בן נבט אפרתי" —
"משבט אפרים" (מצויד במ"א יא, כו.) (וגם לעתיד לבא יקום לישראל גם "משיח בן יוסף" (טוכה נב).
הוא "משוח מלחמה שבא מאפרים", במ"ר יד, א, וכולם מתיחסים על שם יהושע בן נון "למטה אפרים"
(במדבר יג, ח-טז), וכמו — שנאמר — כשירת דבורה: "מני אפרים שרשם בעמלק אחריך
בנימין" — מן אפרים קם שרשם של הלוחמים בעמלק — זה יהושע — בן נון הראשון בלוחמים
בעמלק. כמו שנאמר (שמות יז, יג): "ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו למי חרב", ואחר"ך, יהושע, יקום
שאל המלך משבט בנימין (ש"א ט, א-ב). אשר ילחם בעמלק, כמו שנאמר (שם טו, ז): "ויד שאל את
עמלק", וגם מרדכי ואסתר מזרע בנימין הכו בהמן ובניו שמזרע עמלק (בדרשות חז"ל), ואמר "שרשם"
— שהוא הראש והשרש למלכים שאינם מבית דוד (בתרגום ופירושים לשופטים שם), "דוד" —
שנאמר בו (מ"א א, א): "והמלך דוד זקן בא בימים" — "זקן" — זקן שושלת — ראש למלכות —
אשר — משבט יהודה, הנקראת "מלכות בית דוד", ועל כל מלכה אמור "דוד אביו", בדברי
הנביאים, (וגם המלך המשיח העתיד לקום מזרעו נקרא "צמח דוד", "בן דוד", "בן ישו", בדברי
הנביאים והחכמים).

ועוד: "זקן, בא בימים" — אמר רבי אחא: לפעמים — יש לך אדם שהוא ב"זקנה",
ואינו ב"ימים" — שהוא מזקין בטרם עת מחולי או מצער, ואין זו ברכה וטובה, ויש לך אדם
שהוא — ב"ימים", ואינו ב"זקנה" — שאף שהאריך ימים אין לו הדרת שיבה, ואין זו ברכה
וטובה, שאינו מתכבד לפי גילו ואין דבריו נשמעים לפי גילו, (וכנדרש למעלה נח, ט, ועוד עיי"ש,
שמאברהם ואילך בא לעולם הדר זקנה), אבל כאן — באברהם, נאמר שהיתה לו — "זקנה" —
שיבה" — כנגד "ימים" — שחי, ולא היה נראה צעיר מכפי שהיה, ו"ימים" כנגד "זקנה"
— "שיבה", שלא היה נראה זקן מכפי שהיה, שנאמר בו: "זקן, בא בימים" — שמראה הזקנה ורוב
הימים היו בשיעור השנה והנכון, וזהו ברכה וכבוד (כמבואר לעיל עיי"ש), ועוד: "בא בימים" —
רבי יהודה אמר: "בא" — הולך ובא בכטחה (נפ"ת), "בימים" — ולא אמר "בימיו", אלא "בימים",
לא "בימים", אלא "בימים" הידועים, כי "לא בימים של אברהם הכתוב מדבר, אלא בימים — הידועים —
של עולם הבא" (תנדב"ר ה.), וכלומר "בא בימים" — בא "בדיופלין" — ב"ימים" כפולים, כשני
עולמות, בעולם הזה הוא "היום" הנוכחי, ובעולם הבא הוא "היום" העתיד לבא, כשניהם בא ונכנס

פא בכפלון מפלש לחיי העולם הבא אמר ר' יצחק באותן
הימים שכתוב בהן (קהלת יב, א) 'עד אשר לא יבאו ימי
הרעה'.

מסורת המדרש
א"ר יצחק ראה ויקר
פ"ח-א, קה"ר פ"ב-א
(ד), לויש שם.
ז, דה' ב"ר רב"ו לויש
כאן ק"ג (כה"ע), שנתן לו
נקבה כ"ב טז: קמא.
תוספתא קידושין סוף
פ"ה.

ז. וה' ברך את אברהם בכל ר' יודן ורבי נחמיה רבי
יודן אמר שנתן לו נקבה אמר לו רבי נחמיה עקר ביתו
של מלך אין פתוב פה ברכה אלא 'וה' ברך את אברהם
בכל' שלא נתן לו בת כל עקר ר' לוי אמר תלת 'בכל'

(ערוך ערך "דפלוין"), רבי אבא אמר: "בא בימים" — "בא" — נכנס והולך בכטחה, "בימים" —
בימים הידועים של עולם הבא, וכלומר "בא בימים" — בא בכפלון — כשער פתוח שבו מעבר
ישר שהוא — מפולש — בלי עיקולים ועכובים — לחיי העולם הבא.

ועוד: "בימים" — הידועים — אמר רבי יצחק: "בימים" — באותן הימים — ימי הזקנה
המפורסמים והידועים, שכתוב בהן: "וזכור את בוראך בימי בחורותיך, עד אשר לא יבאו ימי
הרעה, והגיעו שנים אשר תאמר 'אין לי בהם חפץ' — 'ימי הרעה' — 'אלו ימי הזקנה' (קה"ר יב, א).
שהגוף נחלש, וחושיו וכוותותיו אובדים (עיי"ש באורד), ואף על פי כן היה אברהם אותו אברהם, וזהו:
"ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל" — אותו "אברהם", שהיה כצעירותו, אף כשהיה
זקן, ובא באותן הימים הרעים נשאר אותו "אברהם" שה' ברך אותו שישאר "אברהם" ככל כותותיו
וחושיו.

ז. "וה' ברך את אברהם בכל" — מהו "בכל" — רבי יודן ורבי נחמיה — חולקים
כמשמעות האמורה בזה, רבי יודן אמר: "בכל" — שלא חסר לו כלום — שנתן לו — הקב"ה
גם בת — נקבה, "ובכל" שמה (ב"ב טז:), שגם זה לא יחסר לו, "והיא הברכה בכל", כי היה לו כל
אשר יחמדו האנשים, לא חסר דבר" (רמב"ן עה"ת כאן), (ובת היא הסימן של ברכה כדברי האומר (ב"ב
שם): "רביה — שהיא ברכה — באה לעולם" — "כשנולדה בת, לפי שממרתה — להוליד לפני הבן, ובוזה
יוקדם — להיות לו זרע" (רש"י שם) — מזרעו), אמר לו רבי נחמיה: והלא יצחק בנו, שהוא —
עיקר ביתו של מלך — שהוא הוא היורש והממשיך של אביו — אין כתוב בה — כלירתו
(וביל"ש כאן ג: "בוי") לשון של — "ברכה" — ואילו כלידת בת שהיא עוזבת לבסוף את אביה
הולכת לאיש אחר לכלי שוב עוד, וכנדרש למעלה (שם, עיי"ש), בה יאמר הכתוב "ברכה"? (מ"כ
ועיי"ש עוד), אלא — אמר רבי נחמיה: "וה' ברך את אברהם בכל" — "בכל" — בלי כל דבר
דאגה, ולומר — שלא נתן לו — הקב"ה — בת, כל עיקר, (וכדברי האומר (ב"ב שם) שאין הבת
אלא דאגה וצרה ועונש לאביה, שאף כי "אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים
אוי לו מי שבניו נקבות" — שהן הולכות מבית אביהן, ובפרט "בת לאברהם אינה לו ברכה, כי לא היה
יכול להשיאה, כימיו, רק לבני נענן הארוזים, ואם ישלחנה לארצו — לאור כשרים לבני שם — גם כן
תעבד שם ע"ז כמותם, כי האשה ברשות בעלה, ואברהם לא יחפץ שיצא זרעו הכשר משרה אשתו (וכתירוץ
הראשון בתוס' ב"ב קמא), חוצה לארץ, ואף יעבד ע"ז", רמב"ן עה"ת שם, ועיי"ש).

ד"א: "וה' ברך את אברהם בכל" — "בכל" — רבי לוי אמר, תלת — שלש דרשות.

תוכן הענינים

המערכה	תתמה	כב) עומק כוונת הפסוק. אנה שא נא
יח) גודל קדושת יוסף שאף שהסתכלו	וגו"	תתמט
כו לא אירע להן שום הרהור	כג) מכירת יוסף גרמה ליעקב לרדת	
יט) רמו נפלא ששלשת עמודי בית	תתנ	תתנ
ישראל חיים וקיימים	כד) עיד בענין הנ"ל	"
ג) גודל צדקת שבטי ישרון	כה) ירידת יוסף למצרים — להמשיך	תתנא
כא) ביאור הפסוק "אביך ציה וגו'"	תתמח	תתנא

חיי שרה

מאמר ראשון

„שלימות הימים“

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל (כ"ד, א')

א.

עבודת הימים במעשי האדם

דרשו חז"ל (בראשית רבה פנ"ט) על פסוק זה: יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים, בימים ואינו בזקנה, אבל כאן זקנה כנגד ימים, וימים כנגד זקנה. הורו לנו בזה יסוד גדול, כי זקנה וימים הם לפעמים דברים שונים, יש לך אדם שחי שנים רבות, אך לא השלימן, והוא, איפוא, זקן אבל לא בימים, כלומר, שלא מילא תפקידו בשנות חייו, שהרי כל יום הוא מציאות בפני עצמו ותפקיד מיוחד בכללות הבריאה והנבראים, ועל האדם למלא את יומו בהתאם לשליחותו בעוה"ז, ועל אברהם אבינו העידה התורה שכל חייו היו מלאים תורה ומצוות, ולכן זכה גם לזקנה וגם לימים עד שאחד מימיו לא נעדר, וביאור דברינו במה שאמרו חז"ל (מכות כ"ג, ב') שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למושה, שלש מאות וששים וחמש לאוין, כמנין ימות החמה, ופירש"י „שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור“ ומאחיים וארבעים ושמונה עשה, כנגד איבריו של אדם, וברש"י „דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה“, הרי מפורש לפנינו שהימים אינם חלקים בחטיבה הכללית של השנה, אלא כל אחד מהם הוא מציאות בפני עצמו, ולכן „בכל יום מזהירים עליו שלא לעבור“.

ומקור לפירש"י הוא (בתנחומא כי תצא) שאמרו: רמ"ח מצות עשה יש בתורה כמנין אברין שבאדם, ובכל יום ויום צועקים על האדם עשה אותנו שתחיה בזכותנו ותאריך ימים, ושס"ח מצות לא תעשה, כמנין ימות החמה, ובכל יום ויום שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת, צוחות ואומרת לאדם גזורני עליך כמי שהגיע ימך ליום הזה, אל תעבור בי את העבירה הזאת, ואל תכריע אותך ואת העולם כולו לכף חובה, ועד כמה כל יום קשור לאחד משס"ח הלאוין, נלמד ממה שמצינו בזה"ק

(ח"א—ק"ע, ב') ואית בבר נש שס"ה גידין, ולקבליהון שס"ה פקודין דלאו אינון אתיהיבו למיעבר, ולקבל שס"ה יומי שתא, והא תשעה באב חד מנהון, דאיהו לקבל ס"מ, דאיהו חד מאינון שס"ה (יומין) מלאכין, ובג"כ אמרה אורייתא לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, א"ת לאסגאה תשעה באב, דלא אכלין ביה ולא שתין וכו', ונרמו בהון רמו ליעקב: ויאבק איש עמו בכל יומי שתא ובכל שיפין דיעקב, ולא אשכח בר ההוא גיד הנשה, מיד תשש חיליה דיעקב, וכיומי שתא אשכח יום תשעה באב וכו'. נמצא שכשם שח"ב אסור באכילה משום שהוא מכוון כנגד מצות גיד הנשה, שבו נאמר „על כן לא יאכלו", כך כל יום מכוון כנגד עבודה שלו.

ואמנם הצדיקים זוכים להשלים את עבודת הימים, ע"י שממלאים את היום בכל המתאים לו, וכך פירש הרבי ר' בער ז"ל ממוריטש, הובא ב„אור המאיר" (דרוש לפסח) „כתיב (תהלים י"ט, ג') יום ליום יביע אומר, כלומר יום אחד מתפאר ליום השני בכשרון פעולתם של הצדיקים, לומר כה וכה עבדו בי מצוות ומעשים טובים, ונתנו הארה בי מיום העליון, כי נודע כשישראל עושין מצוות ומעשים טובים בפרטי העתים, כל עת לפי הצורך, נותנים חיות והארה עליונה להעת שעשו בה המצוות, וזהו יום ליום יביע אומר, לשון התפארות, כמו (דברים כ"ו, י"ז) את ה' האמרת היום". והרה"ק ר' מרדכי מנשחיו ז"ל מפרש כך את הפסוק (תהלים א', ב') ובתורתו יהגה יומם ולילה, „יהגה הוא מבנין מפעיל, דהיינו שבתורתו יפעל שהיום והלילה יהגו וישבחו להשי"ת, כמו שאמר הכתוב: יום ליום יביע אומר, שהיום אומר להקב"ה חזי במאי ברא אתי לגבך".

נמצא שעבודת הימים תלויה במעשי הצדיקים, וכמו שמבאר ה„אור המאיר" (שם) ברמו מאמרם (חגיגה י"ג, ב') עתים חשות ועתים ממללות, שהכונה ל„עתים עצמם, ויש „עתים" שחשות מרפיון ידים של ישראל ואין להם במה להתפאר, ו„עתים" כמללות, בחיות המתמידים יומם ולילה לשקוד על התורה ועבודה וכו', גורמים חיות והארה לבחינת העתים והם ממללות ומביעות התפארות במעשה המצוות של ישראל".

ב.

הימים — בריאה בפני עצמה

למדים אנו מכל האמור, שהזמן אינו הגדרה בעלמא „לשבר האוזן", אלא מציאת חיה, התובעת מכל אחד ואחד השלמת חלקי הזמן במדה נכונה וראויה, כפי רצונו של בורא העולם ית', המשנה עתים ומחליף את הזמנים, נמצא שהמושג „בא בימים" איננו בא למנות שנותיו של האדם שהם כך וכך, אלא מבהיר שאותו אדם זכה לשלימות הימים, ושבח הוא לו שמילא תפקידו בחיים.

והדברים מתבארים היטב, בזה"ק (ח"א—רכ"א, ב') עה"כ (להלן מ"ו, כ"ט) ויקרבו ימי ישראל למות, וכי בכמה יומי מית ב"נ, והא בשעתא חדא ברגעא חדא מית ונפיק מעלמא, אלא הכי תאנא כד קב"ה בעי לאתבא רוחיה ליה, כל אינון יומין דקאים ב"נ בהא' עלמא אחפקדן קמיה ועאלין בחושבנא, וכו', זכאה חולקיה דההוא ב"נ, דיומיו אתקריבו גבי מלכא בלא כסופא, ולא דחי יומא מנייהו לבר, דישכח בההוא יומא דתתעביד ביה חובא, בגין כך כתוב בצדיקיא קריבה, משום דקריבו יומיו גבי מלכא בלא כסופא וכו', והכא ויקרבו ימי ישראל ודאי בלא כסופא בשלימותא בחדוותא שלים.

הרי לפנינו שהימים הם בריאה מיוחדת, שיש לה מציאות בפני עצמה, והיינו שאם זוכה האדם אזי ניצבים הם בשלימותם לפני השי"ת, ואם לאו — נדחים הם בבושה חלילה, על שלא זכו לעמוד לפניו ית', יתר על כן הימים של הצדיק שמחים על שנפלו בחלקו, כי הוא תיקנם והעלם, ואילו אצל מי שאינו צדיק הם מתביישים, כמאמרם (שם רכ"ד, א') דתניא אינון יומין דב"נ כד אתברי בההוא יומא דנפק לעלמא, כלהו קיימין בקיומיהו ואזלין וטאסין בעלמא, נחתין ואזהרן לב"נ כל יומא יומא בלחודוי, וכד ההוא יומא אתי ואזהר ליה, וב"נ עביד בההוא יומא חובה קמי מאריה, ההוא יומא סליק בכסופא, ואסהיד טהדותא וקאים בלחודוי לבר, הרי כשהאדם עובר חלילה עבירה, אזי אותו היום עצמו מתבייש ונדחה ממחיצתו של הקב"ה.

ואמרו עזר (שם) זכאין אינון צדיקיא דיומיהון כלהון טמירון אינון לגביה דמלכא קדישא, ואתעביד מינייהו לבושי יקר לאתלבשא בהו בעלמא דאתי, ולמדו את זה מהפסוק (תהלים קל"ט, ט"ז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו, ימים יוצרו — והאי פירוש: שהימים עצמם נוצרים ונבראים, אלא שבאדה"ר נאבדו ימיו „ולא אחד בהם" — דהא לא אשתאר חד מינייהו לאתלבשא בהם, עד דאשתרל אדם ועביד תשובה וקב"ה קביל ליה ועביד ליה מאנא לבושא אחרנין ולא מן יומיו, ולכן נאמר בו: וידעו כי עירומים הם, לפי שבחטאו איבד את הלבוש מהיום.

ואילו באברהם כתוב: בא בימים, משום שזכה, כד אסתלק מהאי עלמא באינון יומין ממש דיליה עאל ואתלבש בהו, ולא גרע מההוא לבוש יקר כלום דכתיב: בא בימים, הרי שפירשו את הפסוק בא בימים, שאברהם בא ונכנס לתוך ימיו, כדרך שאדם לובש בגד ומתכסה בו, והרי זה מופת חותך למה שביארנו שהימים הם מציאות קיימת, אלא שמציאותם תלויה בתוכן שבו ממלאים אותם, אם לטוב או חלילה להיפוכו.

ולפי זה יתבאר הכתוב (תהלים ל"ט, ו') הנה טפחות נתתה ימי, וחלדי כאין נגדך, ופירש"י „מדודים הם ימי האדם כדבר הנמדד בטפחים, כן ימי האדם קצובים „כי מאחר שיש לימים מציאות עצמית, אם כן מתאים לומר עליהם שהם נמדדים, אלא

מסורת המדרש

ג. ר"ע היה יושב דורש אסיר פ"א-ח ילוש כאן קב. ראה ילוש אסתר התרמה. ע"ע לעיל פל"ט-יג.
ד. קרית ארבע שנקברו בה ד' אבות העולם עירובין נג. סוטה יג. פירא סוף פ"כ. ילוש כאן קב. יהושע כג (כה"ע). ע"ע ירושלמי תענית פ"ד ה"ב. וזהו ח"א רמח ח"ג נקסר.

ג. רבי עקיבא היה יושב ודורש והצפור מתנמנם בקש לעוררין אמר מה ראתה אסתר שתמלך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא תבוא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע ותמלך על מאה ועשרים ושבע מדינות.

ד. (ב) ותמת שרה בקרית ארבע ארבעה שמות נקראו לה אשכול וממרא קרית ארבע חברון ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע שדרו בה ארבעה צדיקים ענר אשכול וממרא אברהם ונמולו בה ארבעה צדיקים אברהם ענר אשכול וממרא. דבר אחר 'קרית ארבע' שנקברו בה

בעולם במקום שרה כמו שנאמר להלן בפרשתנו (כד. טז): "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו" (עפ"י קה"ר שם, וכנדרש להלן ס, טז): "שראה אותה שעושה כמעשה אמו".

ג. "מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים" — רבי עקיבא היה יושב ודורש והציבור היה — מתנמנם, בקש לעוררין — כדי שישמעו את דבריו, ופתח בדבר אנדה תמונה — אמר: מה ראתה — "מה זנתה" (אסת"ר א, ח) — אסתר, שתמלך על "שבע ועשרים ומאה מדינה" (אסתר ט, כט-ל, ועיי"ש)? אלא — "כז אמר הקב"ה" (אסת"ר שם עיי"ש): תבוא אסתר, שהיתה בת בתה של שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע — "שנה" (אסת"ר שם). בצדקתה ותמימותה, בכל שנים אלו, וכנדרש למעלה (בסימן א), ותמלך — בזכות שרה — על מאה ועשרים ושבע מדינות — ותביא בהן ישועה לישראל, וכמו שנדרש למעלה (לט, יג) שעמדה אסתר לעולם גם בזכות אברהם (רז"ו, ועיי' יד"מ).

ד. "ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען" — הוא קורא לה גם "קרית ארבע", וגם "חברון" — ארבעה שמות נקראו לה — לעיר זו, כתורה: "אשכול" — על שם הנחל שבה שהוא נקרא כן על שם מעשה שהיה שם, כמו שכתוב במרגלים ששלח משה (במדבר יג, כב-כד) "ויעלו בנגב ויבאו עד חברון... ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד... למקום הוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל", ו"ממרא", "קרית-ארבע", "חברון" — כמו שכתוב (בראשית לה, כז): "ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא, קרית-הארבע, היא חברון", "ממרא" — על שם חלק שבה שהיה של האיש ממרא, מחבריו של אברהם, שבחלק זה של העיר היה מושבו של אברהם, ושם נגלה אליו ה' (כדלהלן סוף פ' מ"ב). "קרית ארבע" — כאשר יבואר להלן, ו"חברון" — הוא שם כל המחוז (פי"ת), ונקראת כן על שם אברהם ה"חבר" והידיד של הקב"ה (רש"י עיי"ש, ועיי' מ"כ ועיי"ש), או על שם ה"חברות" — הזוגות — שהם קבורים שם במערת המכפלה, מ"כ).

ולמה הוא קורא אותה "קרית-ארבע" — על שם איזה "ארבע" ? על שם — שדרו בה ארבעה צדיקים: "ענר אשכול וממרא" — "בעלי ברית אברהם" (בראשית יד, יג), ושוכן הצטרף אליהם וישב אתם — אברהם (שם, ענף יוסף), ונמולו בה ארבעה צדיקים: אברהם, ואחיו — ענר, אשכול וממרא (שם, רז"ו, ועיי' ע"ש). דבר אחר: "קרית ארבע" — לא על שם ארבעה שחיו

מסורת המדרש

הוא אחר מדי מקומות ראה ספרי עקב פל"ו, כתובות ק"ב, סוטה לד, כמ"ד פט"ז-יג, תנחומא שלה-ח ותנ"י-ד.

ארבעה צדיקים אבות העולם אדם הראשון אברהם יצחק ויעקב. דבר אחר שנקברו בה ארבע אמהות תוה ושרה ורבקה ולאה ועל שם בעליה שהן ארבעה ענק ושלושת בניו אמר רבי עזריה שמשם יצא אבינו אברהם שרדף אחרי ארבע מלכיות קוזמוקרטורין שהוא עולה בקרנסין של ארבעה בתחלה ליהודה ואחר כך לכלב ואחר כך ללויים ואחר כך לפנהנים והוא אחד מארבעה מקומות

בה, אלא על שם — שנקברו בה — במערת המכפלה שבה — ארבעה צדיקים, אבות העולם: אדם הראשון — אביהם הראשון של כל באי עולם, והוא וזהו נקברו ראשונים במערה זו (ע"י להלן סי' ח), אברהם יצחק ויעקב, דבר אחר: "קרית ארבע" — על שם — שנקברו בה — במערת המכפלה שבה — ארבע אמהות: חוה — "אם כל חי" (בראשית ג, ט) — שנקברה שם ראשונה, ושרה ורבקה ולאה — בעוד לא נקברו שם ארבעה אבות, כמו שנאמר בדברי יעקב אל בניו (שם מט, ל-לא): "במערה אשר בשדה המכפלה... שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו, שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו, ושמה קברתי את לאה", הרי שנקברו ארבע אמהות בעוד לא נקבר שם יעקב הרביעי, ועל שם בעליה — מלכיות, של העיר הזו — שהן ארבעה: "ענק", ושלושת בניו: "אחימן, ששי, ותלמי" (במדבר יג, כב) — היא נקראת "קרית ארבע", ועל שמו ושם בניו אומר הכתוב (יהושע טו, יג): "קרית ארבע אבי הענק", אשר שם הכה יהושע את (שם): "שלושה בני ענק".

דבר אחר: "קרית ארבע" — אמר רבי עזריה: על שם — שמשם יצא אבינו אברהם — בעת — שרדף אחרי ארבע מלכיות "קוזמוקרטורין" (— ביוניתי: "קוזמו" — עולמי, "קרטיה" — שלטון, "קרטורין" — שליטים) שליטי עולם, אמרפל וחבריו, ונצחם והפילם והכם (בראשית יד, יד-טו), ובעיר זו ישב אברהם כשכא אליו הפליט לבשר על המלחמה, ומשם יצא להלחם, כמו שאמור שם (בפסוק יג): "ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, והוא שוכן באלוני ממרא" — "ממרא" — אחד משמות המקום, כאמור, וזהו: "קרית ארבע" — קריה של האיש כובש הארבעה (רד"ל, ועיי"ש).

דבר אחר: "קרית ארבע" — שהוא — המקום — עולה בקרנסין — גורל נחלתם — של ארבעה: בתחלה — בגורל שעשה יהושע בן נון על חלקי ארץ ישראל לשבטים, עלתה העיר בגורל — ליהודה, כמו שנאמר (יהושע טו, א-ג): "ויחיה הגורל למטה בני יהודה... ויחיה הערים": "...וקרית ארבע היא חברון", ואחר כך — כשחלק את חלקי הארץ של כל שבט למשפחותיו, עלה חלק העיר הזו — לכלב — בן יפונה, כמו שנאמר (שם יד, יג): "ויברכהו יהושע, ויתן את חברון לכלב בן יפונה לנחלה" — כשכר מעשהו הטוב שלא הלך בעצת המרגלים (שם בענין), שהלך אז להתפלל בחברון על קברי האבות (מדרשי חז"ל, הובאו ברש"י עה"ת במדבר יג, כב), ואחר כך — כאשר נתן כל שבט מעריו ערים למגורים לשבט לוי לנחלה, נפל חלק העיר הבנויה עצמה — ללויים, כמו שנאמר (שם כא, י-יב): "ממשפחות הקהתי מבני לוי... ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענק היא חברון בהר יהודה... ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו" — את הכפרים שסביב העיר עצמה (מכות י, ג) ואחר כך — כשחלקו את ערי הלויים למשפחות שבט לוי, באה עיר זו לחלק ונחלה — לפנהנים — שהם משפחה משבט לוי, ותהי חברון עיר כהנים, כמו שנאמר (יהושע שם, יג ודה"א ו, מב): "ולבני אהרן חתן נתנו... את חברון", כמו שהיו עוד ערי כהנים בארץ ישראל (שם).

ביקש לעוררן להיות בטוחים בהשי"ת שהוא ית' עוזרם אף בחושך והסתר כו', וזהו עיקר גדול לישראל שאף שיש הסתר גדול בשמים עכ"ז צריך האדם להיות תחת עולו יתברך, ולהיות בטוח בהשי"ת שיעזור בודאי, ואף שהשי"ת רוצה להסתיר יהי' מרוצה האדם בהסתרת השי"ת להצדיק דינו ית'. (ב)

שלבסוף עשתה תשובה, וכידוע מזה"ק שעי"י תשובה בשעתא חדא וברגעא חדא יכולין לתקן ימים שעברו, כאלו הי' עושה מצות ומע"ט, וכמ"ש ודונות נעשו לו כזכיות כו', ע"כ פי' רש"י ז"ל כולן שוין לטובה שלא חטאה. (א)

איתא במדרש רבי עקיבא הי' יושב ודורש, הי' העולם מתנמנם, וביקש לעוררן, אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות, תבוא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות כו', ע"ש, הפי' כי מה שאדם נעשה עיף בעבודת השי"ת, ובא לידי כיטול ושינה, הוא ע"י הסתרת פנים ח"ו, וזה פירוש הציבור ישנים בגלות המר, וביקש לעוררן כו', דהנה שם אסתר מורה על הסתרת פנים שהי' אז כידוע, ומאין בא שתמלוך היא בימי הסתרת פנים כ"כ, תבוא בת בתה כו', דהנה שרה על שם שרה על כל העולם כמ"ש במדרש אברהם אב המון גוים, והפי' שאב הוא באהבה יותר משר ושופט שהוא ביראה גדולה, ולזאת בכחינת אב המון גוים יכולין גם אומות העולם להדבק בו, אבל בכחינת שרה אין יכולין להדבק רק ישראל כו', ולזאת אף שיש הסתר היינו שבני ישראל עומדים במצב רע עד שיש קיטרוג הללו עוברין כו', אזי עומד זכות שרה אמנו ע"ה שמצדה יש הפרש גדול בין ישראל כנ"ל, ומועיל שתמלוך אף שיש הסתרת פנים, וכזה

במדרש יודע הי' ימי תמימים כו', ד"א יודע זו שרה שהיתה תמימה כמעשים אר"י כדא עגלתא תמימתא מה צורך לומר שני חיי שרה כו', ע"ש כל הענין, ר"ע הי' יושב ודורש והצבור מתנמנמן בקש לעוררן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות תבא אסתר בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות. וצריך להבין היאך בדברים הללו עוררן משנתן אלא משום שראינו ששרה חיייתה קכ"ז שנה בעבור זה מלכה אסתר על קכ"ז מדינות, א"כ החשבון עבור כל שנה מדינה אחת, ולפי החשבון יוכל להיות לכל שבוע עיר אחת ולכל שעה עכ"פ כפר אחד אשר שוויו כמה וכמה אלפים א"כ בעת אשר ישן אדם מעט יוכל להפסיד כמה אלפים משום זה נתעוררו משנתן. (ג)

(א) חידושי הרי"ם וגור אריה.
(ב) ספר הזכות ליקוטים.

ובודאי הם מעלים אותם לקדושה, וזה הי' ג"כ מלחמה גדולה והי' כובשים זו המלחמה ג"כ, ואף בדברים המותרים בשעת מלחמה כמ"ש במשלי כי תשב ללחום את מושל כו', כש"כ בדברים האסורים אך בשעת מלחמה הותר להם ונתהפך הכל ונכנס לקדושה. (וביאור הענין עבר ושנה נעשה לו כהיתר היינו שהגדר של התורה ח"ו נכבש ונפתח לו), וזהו וירש זרעך את שער אויביו שלא יהי' שום פתח כנ"ל. (מג)

וירש זרעך את שער אויביו וגו', מה זה שער אויביו, ונראה שזאת היא ההבטחה שעל ידי תשובה מאהבה יעשו הזדונות כשגגות. (מד)

וירש זרעך את שער אויביו וגו'. והוא ע"פ מה דאי' בשם הבעש"ט עה"פ ושכית שביו לעשות מרע טוב, וזהו הכח מאברהם אבינו מהבטחת וירש זרעך את שער שונאיו, שבל"ז היצר מתגבר עליו, רק לזכות להבטחה זו צריך להיות בוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם ואז נחשב מזרעו של אברהם, ובוחר בדרכיהם היינו שישתוקק ויטב בעיניו ויחפץ בם וימאס ההפך. (מה)

פרשת חיי שרה

כך יען שלכאורה אפשר הי' לומר שלא היתה כשרה כל ימי', ומ"ש בת מאה ככת ז' היינו

(מה) מכתבי החסידים.

וירש זרעך את שער אויביו וגו'. כמ"ש זה לעומת זה עשה אלקים, ויש אפוא לכוון ולקיים את הנאמר בכל דרכיך דעהו, וזה סותם את השער שלא תוכל הסט"א לינוק מהקדושה ח"ו, אבל בדברים האסורים חלילה נפתח השער עוד יותר להסט"א ועבירה גוררת עבירה ובפרט בעניני אכילה, שנאמר (משלי ו') כי בעד אשה זונה עד ככר לחם כו', ואיתא במדרש מפני מה נכשלת בזונה מפני שאכלת ככר שאינו מעושר כו', וצריכים מאד להחמיר באיסור אכילה שאפילו אסור קל מזיק מאד, כמ"ש התוספות בגמ' פסחים בפרק ערבי פסחים, ואיתא בגמ' חולין (דף י"ז) שבשעת מלחמה אשתרי קדלי דחזרי, וכל הדברים האסורים א"א להעשות כי אסרה התורה, אך בשעת כיבוש מלחמה גברה כ"כ הקדושה שאף דברים אסורים אפשר לעשות והם אינם עושים שום פתח להסט"א, אדרבה הני"ק שבהם נכנסים להקדושה זהו דאיתא ושכית שביו כו', ואין פגע רע ואין מזיק לנפש ואפילו לאכול דברים אסורים, אפילו יין נסך כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים כיון שנהפך הכל לקדושה ואף יפ"ת הותר להם, וזהו שהבטיחו וירש זרעך את שער אויביו וגו', היינו שבשעת מלחמה יכולים לשתות כפ"א

שני חיי שרה. פי' רש"י ז"ל כולן שוין לטובה, ואפשר לומר שרש"י פירש

(מג) רמתיים צופים.
(מד) שיח שרפי קודש ח"ו.

(ג) שיח שרפי קודש ח"א.

דש עיר פרשת חיי חנוך ש

וכן פירש הגר"ק מהפס זל"ה אכן יב
ה' גם במקום הזה ואינו לא ידעתי,
כי יעקב אבינו כל הימים אשר התגורר
בבית מדרש שם ועבר לא היה טובב, רק
מגדד שניה מעיניו, וחשב בדעתו שאין
באפשרות לעבוד את ה' רק באופן זה,
אבל עכשיו נוכח לדעת כי גם עם שניה
יוכל האדם לעבוד את הבורא, בראיותו
ששרתה עליו שניה גם בהיותו ישן, וז"ש
אכן יש ה' גם במקום הזה כלומר גם
בבהייה זאת, ואינו לא ידעתי זאת
מקדמת דנא, בהיותי בבית שם ועבר.

והבה ידוע בזוה"ק כי אותם רגעים
שאלם עובד בהם את בוראו, הן
המה נתבצרים לו בחשבון החיים בעלמא
דאחי, אבל בשעות והרגעים שעיבדים
בדברי הבאי ובעיניו הכל וריק, אין זה
נחשב לחיים אמתיים, כי אין נשאר מהם
שום רשימה נלהיית, ולפיכך כתיב ואברהם
זקן בא צימים שצא אל עולם העליון עם
כל הימים, אחד מהם לא נחמר מחשבון
החיים, ופירשו שזהו דכתיב ויהיו חיי
שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים
בני חיי שרה, ופרש"י שני חיי שרה מיותר
להורות שכולן שווין לעובה, כלומר שהכל
נחשב בחשבון החיים בעולם הבא, אמנם
כדי בהכרח האדם לריך לישן ולעסוק
גם בצרכים גופניים, ואיך ייחשבו אותן
השעות והרגעים בחשבון החיים, אבל
הענין הוא כמו שכתבו הרמב"ם והמאירי
ז"ל ה"ל שכל המעשים שפועה האדם

יחשיא האדם הכוונה במלאות ימי
השכיחה, עכ"ד הגהמדים, והאריך שם
בדברים מתוקים.

היוצא לנו מזה שאם השיגה היא להכלית
עבודה ה' ית' אזי נחשב לו כאילו
גם באותה שעה קצת עת לחורר ועבד את
ה', כי כל דבר וכל פעולה נחשבת כפי
הכליתה, וזהו בארנו מאמר הכתוב יעלזו
חסידים בצבד ירגו על משכבותם, כי
אותן החסידים אשר כוונתם בשניה למען
הגשם המוח מליאות למען יוכלו אח"כ
להפיל בדביקות המשח בה' ית"ש, אי"כ
גם בשכבם על משכבם נחשב כאילו
מתפללים אז, וכדברי המאירי ה"ל, וידוע
כי רגה פי' הפלה כאומרם ברע"ק שאמר
כ"ד רגוע וז"ש יעלזו חסידים בצבד ירגו
על משכבותם, שגם צעת השינה ג"כ
נחשב כאילו הם מתפללים. וכן פירש
(העורי זהו אה"ע סימן כ"ה) שוא לכס
משכימי קום מאחרי שבת וגו' כן יתן
לידו שניה, כי מי שסובר שאי אפשר
לעבוד את הקב"ה רק צעת שהוא יעור
ומגדד שניה מעפעפיו, זה הוא טועה, כי
גם צעת שניה וחרדימה יוכל אדם לעבוד
את יוצרו, אם חכלית השינה היא למען
הגשם כח השכלי כדי שיוכל אח"כ ללמוד
במוח לח ונקי, נחשב זה כאילו למד גם
באותה שניה, ז"ש שוא לכס משכימי קום
ומאחרי שבת, כי כן יתן לידו שניה,
כלומר כן יוכלו לעבוד את ה' גם בשניה
עו"ש.

הרה"ז ר' חנוך רזנין זצ"ל ז"ה
א"צ ז"ל ט"ז סיון ת"ש

דש עיר פרשת חיי חנוך ש

פרשת חיי

במדרש רבה (פ' נח) ר' עקיבא היה יושב ודורש והיה הציבור מתנמנם,
ביקש לעוררן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קב"ז מדינה, אלא
תבוא בת בתה של שרה שחיייתה קב"ז שנה ותמלוך על קב"ז מדינה
— והמדרש הזה פליאה למה דוקא על ידי דרש הזה ביקש לעוררו,
שכפי המובן נכלל בו מוסר תוכחה על שהתנמנמו ולא הטו אוזן קשבת
לדרשתו, וגם תמוה אומרו תבוא בת בתה של שרה שחיייתה קב"ז
שנים ותמלוך וכו' והל"ל שסיגלה מצות ומעשים טובים קב"ז שנה,
שהרי החיים בעצמם אינם זכות שייטיב עו"כ לזרעה, ואדם מומילא
הוא חי ואין חיותו מסור בחפץ אגוש, ומה זכות הוא שהוא חי.

L

ושמרו אותו מן הליאות לכוונת היותו
אחרי כך יוחר מוכן לקבל החכמה, הוא
הכנה עבדות להיותו מלית בלמוד, והוא
אם כן כמו שלמד באותה שעה, ועד"ז
אומרם כל האוכל ושותה בחשישו כאילו
התענה חשישו ועשירי, כי אחר שאכלתו
לכוונה זו שיוכל להתענה יפה בעשירי,
כדי הוא כמתענה צעת אכילתו, והוא
ענין אומרם וכל מעשך יהיו לשם שמים,
כלומר גם כשהתענה מעשים ההמוניים
ההיה כוונתך בהם הכליות למעשים
השכליים, אמנם צעה"ב שכל ימי החול
מהטסק בדברים גשמיים ראוי לו שיענג
את השבת בצבועת עתים לחורר ולא
בשונה, אלא יתעסק עתה בדברים
אלוקתיים, כאומרם בתלמודא דבני
מערבא כלום אסרה תורה מלאכה בשביל
שיהיו אוכלים ושיחיים ופיחיים, ואריך שלא

אכן לבאר המדרש נקדים דברי קודש
רבינו הרמב"ם ז"ל פרק ג' מהלכות
דעות ה"ג, וזה לשונו, אפי' כשאלם ישן
כדי שתגוה דעתו עליו שלא יפריעו
מעבודת ה', שניה שלו עבודה היא למקום
ברוך הוא עכ"ל, וכן כתב רבינו המאירי
ז"ל בהקדמתו לחידושו מסכה גדרים,
בביאור הירושלמי כמה מענגו אדם לשבת,
דכתיב וקראת לשבת עונג, חד אמר בתורה,
חד אמר בשניה, ולא פליגי כאן בתלמוד
הכס כאן בצעל הבית, וכתב רבינו מנהם
מאירי וזה לשונו, אש"פ שהמפריעים
פירשו שהחכם מענגו בתורה וצעה"ב
בשניה, אינו מפרש כי היפך הדברים, והיא
שהחכם שכל זמנו הוא שבת ולא יפנה
לבו גם צימו החול לדברים העולמיים,
עוב לו שיענג את השבת בשניה, ויניח
לפוש את השכל מן הלאות, כי הנהח השכל

שו עיר פרשת חיי חנוך שז

מבחסיד ה' שיש ר' נעם ז"ל שזה מרינו גם בחזרתו שיואל שם הקפידה בניערוקן אחרי האיש ויקח בעבד, ודפחית.

אגב ראיתי להזכיר כמה שכתב רש"י בפרק חלק (דף ל"ב ע"א) דקפידת הדרך הוא מלשון ל"א תקפידו א"ת יד"ך שהלך מחכמות ומתקלחת ומניגו בנבחרת למחוז חפלו, נראה מדבריו שכל לשלול שלא יפרש קפידת הדרך היינו שקופץ באויר ע"י שם, וגם רש"י סותר עצמו, וז"ע.

ויאמר אחיה ואמה וגו' בתרגום ירושלמי (שהוא באמת תרגום רב יוסף הבללי) ועל דהו ממללין ברמשא בתואל הוה אכיל מההיא תבשילא ומית ואמר אחיה ואמה וכו'.

גראה לבאר דאיתא במפרשים טעם שלכן היה רזה ליתן סם המנה להמית ללועזר, הוא משום דאמרין בגמרא באומר לשלוחו לא וקדש לי אשה ומה השלית, אסור בכל הנשים בצעולם, משום דחזקה שליה עושה שליחותו וחיישין דלמא קודש אחת מקרובותיה, וא"כ אם ללועזר היה מת היה יחזק אסור בכל הנשים, ולכן ידע שאצרכם נתן כל אשר לו ליחזק, וכיון שילחק לא ישא אשה, לא יהיה לו יורש, על כן המה שהם קרוביו ירשו את הוגו.

והנה איתא בש"ס (עירובין דף ל"ב ע"א) דחזקה שליה עושה שליחותו לא אמרין רק אם כבר עבר כל היום והגיע

שו עיר פרשת חיי חנוך שז

הזה גדול ועליו מאוד בחכמת תורתנו הקדושה, אין חקר לתבניתו ועולם שכלו לאומרו ז"ל שהשיג מה שלא השיג אבו הנביאים, על כן ברנותו לעורר לבם שיחשורו משינתם האיוולת דרוש דרוש להם מה ראתה אסתור וכו' אלא תביא בת צחה של שרה שהייתה קב"ץ שנה שכל הקב"ץ שנים נחשבו צחשבון החיים, ויקשה להם הרי נערע מה פלגא דליליחא שהרי צלילה צהכרה האדם נאמן לישן והוא סיכב עליו ערבו, יאון באפשרות אז להיות עוסק אז בעבודה ביראיו, ולריך לתרץ שגם צזה יש עבודה השו"ת אם תכלית השינה הוא לכוון יותר הרגשתו ולהנפש כח השכלי למען יתעלם צעת המיועד בעבודה יולרו, וצזה עוררם מתרדמתם האיוולת, והבן.

ואבוא היום אל העין

אמרו חז"ל (חולין לא) היום ילאתי והיום באתי, ולכאורה אין הדרש מובן הלא מקרא ואצוא היום לא שמעין רק היום באתי אצל לא היום ילאתי, ואמר הגאון ר"י מפולנא ז"ל ששמע מפה קדוש רבו רביו איש חלקים מהור"ר ישראל בעש"ע ממעצוה ז"ע, כי שם של קפידת הדרך הוא שם אכ"י"ה (היואל מפסוק אצרם הילוך ועסוע העגבה) והמח תורה אותו כאן בניערוקן ואצוא היום אל העין להורות שש"י שם זה בא, וזהו שהבליעו

מדע. הלכות דעות פרק ג

ב צריך האדם שיכוין לבו ומעשיו כולם לידע את השם וכו' עד סוף הפרק. כלל כל זה באבות דרבי נתן ואומר שם שכל העושה כן נקרא קדוש: ועל מה שאמר רבינו וכן כשיבטל וכו'. כתב הראב"ד אחר

פירש אלא מן היין צריך כפרה המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה. לפיכך ציו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו התורה בלבד. ולא יהא אומר עצמו בנדרים ובשבועות על דברים המתירים. *כך אמרו חכמים לא דייך מה שאסרה תורה

אמר אברהם וכן למנות העונה אם היא מקדשה, עכ"ל. ולא חשש רבינו להזכיר כאן העונה שהוא חייב בה ועוד יתבאר דינם בהלכות אישות וכאן לא דבר ה"א בדברים שעושה ברצונו בלא חוב: ולא

אלא שאתה אומר עליך דברים אחרים. ובכלל הזה אלו שמתעניין תמיד אינן בדרך טובה. ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית. ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם: **ב צריך** האדם שיכוין לבו וכל מעשיו כולם לידע את השם ברוך הוא בלבד. ויהיה שבתו וקומו ודבורו הכל לעומת זה הדבר. כיצד כשישא ויתן או יעשה מלאכה ליטול שכר. לא יהיה בלבו לקבוצ ממון בלבד אלא יעשה דברים האלו כדי שימצא דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה וישיבת בית ונשיאת אשה. וכן כשיאכל וישתה ויבעול לא ישים בלבו לעשות דברים האלו כדי ליהנות בלבד עד שנמצא שאינו אוכל ושותה [ה] אלא המתוק לחיך ויבעול כדי ליהנות. אלא ישים על לבו שיאכל וישתה כדי להברות גופו ואיבריו בלבד. לפיכך לא יאכל כל שהחיך מתאוה ככלב וחמור אלא יאכל דברים המועילים לגוף אם מרים אם מתוקים. ולא יאכל דברים הרעים לגוף אע"פ שהן מתוקים לחיך. כיצד מי שהיה בשרו חם לא יאכל בשר ולא דבש ולא ישתה יין. כענין שאמר שלמה דרך משל אוכל דבש ונו'. ושותה מי העולשין אע"פ שהוא מר שנמצא שותה ואוכל דרך רפואה בלבד כדי שיבריא ויעמוד שלם. הואיל ואי אפשר לאדם לחיות אלא באכילה ושתיה. *וכן כשיבעול לא יבעול אלא כדי להברות גופו וכדי לקיים את הזרע. לפיכך אינו בועל כל זמן שיתאוה אלא כל עת שידע שהוא צריך [ג] להוציא שכבת זרע כמו דרך הרפואה או לקיים את הזרע: [ד] המנהיג עצמו על פי הרפואה. אם שם על לבו שיהיה כל גופו ואבריו שלמים בלבד ושיהיו לו בנים עושין מלאכתו ועמלין לצורכו אין זו דרך טובה. אלא ישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה'. שאי אפשר שיבין וישתכל בחכמות והוא רעב וחולה או אחד מאיבריו כואב. וישים על לבו שיהיה לו בן אולי יהיה חכם וגדול בישראל. ינמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד, אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו בשעה שבועל. מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה'. ואפילו בשעה שהוא ישן אם ישן לדעת כדי שתנחו דעתו עליו וינחו גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה במקום ברוך הוא. ועל ענין זה צו חכמים ואמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים. והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך: **L** הואיל

א ויבטלנו דברים ש: ב עור א"ה סי' ללא. אה"ש סי' כד:

לחם משנה

זה שיער עליו מן היין וכו' ריש לקיש אמר נקרא הסיד וכו'. ובדברי ר"ל יש שני פירושים שרש"י פי' נקרא הסיד המהענה. והחוס' פירשו נקרא חסיד מי שאינו מהענה. ורבינו סבר כפירוש החוס' ולפי זה הסוגיא שבכאן בין לשמואל בין לר"ל אין ראוי להענות ולכן פסק רבינו כן אע"פ דפ"ק דנדרים (דף י') אמר אבין שמעון הנדיק ור"ל הקבר כולם שיטה אחת הן וק"ל בכל דוכתא דלין הלכה כשיטה, מ"מ הרי כהן בעל הליכות עולם דהיכא דמוכח בגמרא דהוי הלכתא הכי לא נקטינן כי האי כללא, הכא מוכח פ"י מסוגיא דהעניות (דף י"א) דשמואל ור"ל היה להו כר"ל הקבר ולכן פסק רבינו כן. ומ"מ קשה לדעת רבינו דהחוספות הקשו שתי קטיות וחילוקים ואין מירושם עולה לדעת רבינו דהם הקשו דהכי אמר בפ"ק דהעניות דשמואל סבר דנקרא חוסף כר"ל הקבר דהא חיוב גופיה אמר בהחובל (דף ל"ה) כשהקשו שם ואין אדם רשאי לחבול בעצמו והא חיוב יוכל נשבע להרע וכו' אביה נשבע להרע לעצמו ולא הרע וחזקן שמואל באב"ב דהעניה משמע לאב"ב דהעניה מותר, ועוד הקשו דמסוגיא דהחובל ומסוגיא דאמר רבינו מיהי מלת סוגיי מוכח דר"ל הקבר חפילו בניזיר טהור קאמר, וקשה דבפ' ראשון דמזיר (דף ג') אמרין איפכא דאמרין החס חפילו לר"ל הקבר דאמר מזיר הו"ל הו"ל עמא אבל מזיר טהור לאו חוסף הוא וחירצו לקטיות אלו דהא דאמרין דלא הוי חוסף היינו שמהו גדולה מן העבירה דמנוה לידור כדאמרין הרוח שובה בקלקולו וכו' ומ"מ ק"ל חוסף יש מירי דהוה אמתקנה חטנית חלוס וכו'. וידוע שאין מירוצן זה שייך לדעת רבינו שהוא סובר שהוא חסור להענות ולפי הירושם מנוה ומנוה יומר מן העבירה וכו"כ קשו עליה החס קושיא דכתיבנא. וחו קשיא טעם דלפי הכ סוגיא דהחובל משמע דלר"ל הקבר דאמר אין אדם רשאי לחבול בעצמו ליה ליה ההיא כתייבא דנשבע להרע לעצמו ולא הרע דהייב דלדידיה לא שייך לומר הרעה רשות דלין אדם רשאי לחבול בעצמו ואם כן הוא דפסק כאן כר"ל הקבר איך כהן בפ"ה מה"ל שבוטח נשבע להרע כיון שנשבע שיחבול בעצמו אב"ב שאינו רשאי שבעה חלה עליו וגם שם לא הו"ל לי שכהן אע"פ שאינו רשאי דא"כ הם דברים סותרים כפי הגרסא מסוגיא דהחובל דמאן דאית ליה חיוב רשאי אית ליה פטור כדכתיבנא. ונראה לתרץ דרבינו משום דקשיא ליה הני חלחא סוגיי דמוכחי דמזיר טהור עבד איכורא לר"ל הקבר וסוגיא דפ"ק דמזיר מוכח דהפך כדכתיבנא לכך הוצרך לתרץ דהוה דר"ל הקבר חפילו בניזיר טהור קמיירי ולא בניזיר עמא דוקא דעיקר קרא חיירי ביה הוי האיכור דאורייתא אבל בניזיר טהור דלא מפורש בקרא אע"פ דאיתו קאמר דלא נקט קרא עמא אלא משום דשנה בחטא מכל מקום כיון

דאיתו מפורש בדיא ככחוב הוי מדרבנן והך דקאמר דנקט עמא משום דשנה בחטא אסמכתא בעלמא הוה דאיכור מוכח חיוב אלא בניזיר עמא, ובהכי מחללי הוי סוגיי. דסוגיא דמשמע דר"ל הקבר הוי חפילו בניזיר טהור הוי מדרבנן ואסמכתא בעלמא. וסוגיא דפרק מי שאמר (דף י"ט) רבינו מזיר דקאמר ור' ישמעאל סבר כר"ל הקבר אע"פ דרבי ישמעאל מדאורייתא קאמר דהא מביא חטאה החס נמי בעמא מיירי כדאמרין החס וההיא סוגיא דפ"ק דמזיר דאמרה דר"ל לא אמר בניזיר טהור הוא מדאורייתא לא עבד איכורא אלא מדרבנן והשאה אהי שפיר קושיא דשמואל דשמואל דחאי דאמר שמואל בפ"ק דהעניות דנקרא חוסף היינו מדרבנן ולהכי קאמר כסוגיא דהחובל דחיל עליה שבעה משום דהוי מדרבנן ושבעה חלה על דבר דרבנן וסוגיא דפרקא קמח דמזיר דקאמר דמקרי גמא אע"פ דמדרבנן עבד איכורא לא חיבט מדאורייתא לא עבד איכורא קרי ליה גמא וכי חמא חמאי לא שני שמואל דכתיבנא מ"מ דהא רשות הוי מדאורייתא דכתייבא אקרא קמי אע"פ דמדרבנן הוי איכורא לא חיבט לן דהא למאי דמוקי שמואל ביושע דהעניה איכא נמי איכורא דרבנן י"ל דסבר שמואל דלין אדם רשאי לחבול בעצמו מן ההורה ודוקא דהעניה הוה דאמרין דהוי דרבנן משום דעיקר קרא לא חיירי אלא בניזיר עמא כדכתיבנא אבל הבלה חבורה משום שלמי משמיה או מוחך את דמכס כו' דלא ס"ל הוי דחויי דדורו בנתי' ודלמא קטלא שמי ודלמא בנדים שאני וכו'. אך קשה דלפי המסקנא דהחובל משמע דר"ל הקבר ליה ליה ההיא כתייבא דהרעה רשות כדכתיבנא אלא קאמר תנאי הוה וכו' לפי מאי דכתיבנא אחיא כר"ל דר"ל מדרבנן קאמר בניזיר טהור ואינו נשבע להביל מדרבנן דמכל הני קראי דלעיל לא משמעין חבלה כדדמי לעיל וכיון שכן מני אחי כתייבא דהרעה רשות כוונתיה דהוי מן החורה דהא לתרץ דברי הרמב"ם דפסק כר"ל הקבר כאן ושם פסק ככתייבא. ועוד דשם כתב בדיא אע"פ שאינו רשאי לריבין אלו לומר דכיון דאיתו אלא מדרבנן חיל שבעה ומאי דאיתו רשאי איתו אלא מדרבנן וי"ל לו משום דכתיבנא לא נפקא לן אלא מניזיר טהור לפי המסקנא דהחובל. וכבר ביארנו מהכרח הסוגיות דהוי מדרבנן. לכך נ"ל לומר דרך זה בנפושן אמר לתרץ קושיא זו. דודאי דאיכור מזיר טהור איתו אלא מדרבנן מהכרח הסוגיות כדכתיבנא אבל מ"מ משמע לגמרא דאע"פ דהרעה רשות מדרבנן קמי אע"פ דהדרשא שייכא חפילו איכור מדרבנן מ"מ מלשון הכתייבא משמע דאית ליה דחפילו מדרבנן מוקר דקאמר רשות והוי דומה הרשות דקאמר בני

הנהגות מיימוניות
 [א] באבות דרבי נתן הוא היה אומר האוכל אוכלים שאינם עולים על לבו עובר משום שלישה לאוין שבתורה שביזה את עצמו וביזה את האוכלים וסברך ברכה שאינה כתייבא ע"כ: [ב] שטונה דברים רובן קשה ומיעוטן יפה אלו הן יין מלאכה שינה עושר חמשיש הולך בדרך מים המין והקזת דם, ע"כ:

מנדל עזו
 ובניזיר ובכמה מקומות בתלמוד ומננה הוליא מ"ב תהות הנזק. וענין דייך מ"ב שאסרה תורה הוא בירושלמי ס"ו דנדרים (דף ל'), והאיכור הוא מטעם זה ומשום וכהתייבא לא תלבו: ובכלל זה אלו שמתעניין תמיד וכו' עד למה תשומם. ס"ק דנדרים (דף י') גמרא דנדרים כשרים וכו' דמזיר (דף כ"ג) וכו' דהעניות (דף י"א) נהלקו רבים על שמואל דנזיר זה ואיסקינא להדיא הא דלויכא ליה הא דלא לויכא ליה. ורבותינו בעלי החוס' פסקו כריש לקיש דאמר נקרא חסיד שאמר גומל נשוא איש חסד, ורואה אני דכתיב כי לשון גמרא דקא מקשי ולשמואל הא אקרי קדוש ופריק הוה דמני מלעך נעשיה. וכבר האריך בזה כראב"ד ז"ל בספר בעלי הנפש: צריך אדם שיכוין כו' עד סוף הפרק. כל אלו הדברים מן התלמוד שאמרו ז"ל נוסחתי אבות פק' ב' והביאו בגמרא דבריו וכל מעשיו יהיו לשם שמים. ואמרו מזה על הלל הולך לטוב לעשות מנוה כו' לקיים מה שאמר בכל דרכיך דעסי והוא יישר אורחותיך: וכן כשיבטל וכו' עד אלו לקיים הו"ל: כתב עליו הראב"ד ז"ל וכן כהן רמ' י"ל פ' י"ד דאיכות והו"ל לו כראב"ד ז"ל ואם יש בו כח ככר יכרו ר"מ ז"ל באבות הפרק עלמו שאכור למנוע מאשתו עושה:

הואיל

אל כגון האומר
 יו לשוא: והגם
 : ח אף תהי
 ל לזון, מדרכי
 שאפילו מומחה
 י. וזקא כשלא
 ין עליהם לדין.
 לי הדין עליהם,
 מדרך חסידות:
 י אלא אחד.
 וא שהוא יחיד
 תאמר לחברך
 קבלו דעתי.
 א האירוף שלכם
 : שהו רשאים
 ך ראוי שיפסק

עצמו דהו בכלל
 ו' בשנועת [שוא]
 יבא דרנין דפליג
 זד"ש כחז בשם
 מת. היא שנועת
 ואן דפליג אדרכ
 י"ס בריש הלכות
 ליו חיבה. ורשע
 ך להורות ולדון
 זיד מומחה יכול
 ולא ידעמי טעמו
 : שמה חבירו רבו
 אלא שנקראו צ"ד
 ו אכל לשון הטור
 ואין נראה לחלק

ר ר' יוסף
 ה הוא בהוראת
 ז והספרים אשר
 שוטה רשע וגם
 רפח: ח הוא
 ש מומחה לרבים
 זורה והזהיר הגה
 - כשיחלוקו עליך
 ופני שהם מכירים
 ל את דעתך:

שמה מומחה א"נ
 אע"פ שמה יחיד
 ימ כנגד רבים אלא
 רי חובה שאינו לדון
 מי יך נלע"ד.

א' מג' מדות הללו
 המשולש לא צמחה
 צמו: זו חף שהוא
 יין ד"ה א"ן, אפ"ה
 דם שלבו חלוק עליו
 תלוי בשקול הדעת:
 א' לומר קבלו דעת

הדין על פי הרינים: ט המקיים את התורה
 מעוני. שהוא דחוק למוזנות ומחנבל ממלאכתו כדי
 לעסוק בתורה: המבטל את התורה מעושר. מחמת
 רוב הממון צריך ליתן לבו פעם לכאן ופעם לכאן
 ואין לו פנאי לעסוק בתורה:

י הוי במעט בעסק. המעט
 בעסק כחורתך ומלאכתך ויהיה
 עיקר עסקך בתורה: והוי שפ"ל
 רוח בפני כל אדם. ללמוד
 אפילו ממי שהוא קטן ממך
 נחמתי: יש לך בטלים הרבה
 כנגדך. שייטעו לנטלך. פירוש
 אחר, יש צעולם כמה צעלים
 שהם הרשעים וחיות רעות שהם
 צעלים, ועל ידם הקצ"ה יציא
 עליך פורענות: ואם עסקת

שהגסיון פעמים רבות יורה בחלוק זה. ועודל דר"א זן פדת נמסכת חענית [דף כ"ה] אי צעית לאחרובי עלמא וכו'
 כחז דדרך חיים דמתני ציוני צמולו. ועוד כדי שהעושר לא ינטלו. וכן במדרש [ילקוט משלי חתקל"ד] מפני מה
 נני עניים וכו' שלא יעסקו בצדקים אחרים וישכחו דברי מורה דכתיב (קהלת ז') כי העושה יהולל חכם ע"כ. ועוד
 לפעמים הוא מפעל החטא ויסורין ממרקיין. ועליו אמר שלמה [משלי ג' ט'] כבד את ה' מהונך וגו' וסמך ליה
 מוסר ה' בני אל תמאס ופי' רבינו יונה ז"ל ענין הסמיכות שאם צעושתך הטוב לא תמרהב הלחחק. אל תהרהר
 ומוסר [ה'] בני וגו' ע"כ: י הוי במעט בעסק ועסוק בתורה. פשיטא מאי קמ"ל ויש לפרש דלמי למימר
 שיהא מעוט העסק בשביל עסק המורה ולא בשביל הטורח או העללה. דרך חיים. וגרסת הר"צ עסק בלא צי"ת וכן
 הוגה בצנזר שמתוך ישראל: בפני כל אדם. פי' הר"צ ללמוד וכו'. זה מסכים לגרסת מד"ש צמשה ד' הוי שפל
 רוח צפני כל אדם דהמס לענין הגאווה והכא לענין הלמוד אצל הרמב"ם מפרש הכא נמי לענין הגאווה וזה מסכים
 לגרסת הספרים דל"ג הכי לעיל: ואם עמלת בתורה. ויגעת וטרחת זה יש שכר הרבה וכו' כי השכר לפי רבוי

פירוש המשניות להרמב"ם
 ט ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו
 לקיימה מעושר. אמר כי העוסק בתורה והוא עני ודל
 ועם כל זה יצטר נפשו לעסוק בה לטוף יעסוק בה
 מעושר ומאשר לא יהיה לו מה שיטרידהו מן הקריאה
 ומי שלא יעסוק בתורה מפני רוב הממון להתעסקו
 כמאכל ובמשתה ובמנוחה לטוף יתרושש ויצד לו הזמן
 עד שיהיה סיבת בטולו בקריאה טרדתו בלחם למאכלו:

מלאכת שלמה
 ט כל המקיים את התורה. ביד כפ"ג דהלכות מ"ת. ועי' על
 פי' משנה זו דדרשומיו של הר"ר משה אלשיך ז"ל בפי' בהר
 סיני דף ר"ה ונפ' עקב ד' רע"א ובספר משלי דף ק"ח דהיינו
 קי"ו. י הוי במעט בעסק. ביד שם פ"ג סי' ח. ואם בטלת
 מן התורה. פי' כפסר מן טוב פי' נלק דף רמ"ה ע"ד ירנה אם
 ינטל אדם מן המורה יציא עליו אונים שיצטלוהו מן המורה על

לענין זה בין הדיוטות למומחה: ט כל המקיים את
 התורה מעוני. פירש הר"צ שהוא דחוק וכו' כדי
 לעסוק וכו'. והא דלא מן העוסק. משום סיפא ללא נעני
 למחני כל שאינו עוסק דהוה אמינא משום גבהות לבו
 מעושרו אינו עוסק בתורה. ולכך

כל המקיים את התורה מעוני,
 סופו לקיימה מעושר. וכל
 המבטל את התורה מעושר,
 סופו לבטלה מעוני: אי רבי
 מאיר אומר, הוי ממעט בעסק,
 ועסוק בתורה. והוי שפל רוח
 בפני כל אדם. ואם בטלת מן
 התורה, יש לך בטלים הרבה
 כנגדך. ואם עמלת בתורה,

מני המבטל תורה מעושר כלומר
 בשביל שצריך לעסוק בעשרו דבר
 זה מבטל מורחו והכי נמי הכי
 קאמר המקיים תורה מעוני
 שאין עסקיו מצטלים למודו אלא
 מקיים למודו. דרך חיים. והשתא
 דלחית להכי דמני רישא אידי
 דסיפא הכי נמי מעוני אידי
 דסיפא דמנ מעושר דפירושו
 מחמת עושר ואע"ג דהוה ליה
 למחני צעוני צי"ת נ"ל: סופו
 לקיימה מעושר. ועם היות

י אמר הוי במעט כשחורה. והתמד על התורה. והוי שפל
 רוח בפני כל אדם. ר"ל שלא תהא שפל רוח בפני
 הגדולים לכד אמנס בפני כל אדם עד שכשתשב עם איוה
 אדם שיהיה יהא ספורך עמו כאילו הוא גדול במעלה
 יותר ממך וזה כולו לברוח מן הגאווה כמו שביארנו:
 וענין בטלים הרבה כנגדך. הוא שיש דברים הרבה
 המבטלים ויצטרכו למי שנחטק בהן וכשלא תחטק בתורה

כמו שלא צטובותן לומדת הטובה גם כי יתנו צגרים וכו' וחלו
 מעט ממשה מלך ושמים יקלו עליו משא הגלות כדי שלא יחנבל
 מלמוד המורה וכן אמר התנא כל המקבל עליו עול מורה מענינים
 ממנו עול מלכות וכו' כדי שלא יחנבל מלמוד המורה וכל הפורק ממנו
 עול מורה נחמתן עליו עול מלכות כדי שיחנבל יומר. ע"כ. ומלאמי
 שחכז הר"ר יוסף ז"ל אם צטלת מן המורה יש לי צעלים ואם

י כ ין
 ואפ"ה כל ימיסם נכאזבים, וכמה שצטלוה מעושר ואפ"ה יצלו צטוב ימיסם.
 אן זה קושא. דלין הצטמת המנא גדולה יותר מהצטמת המורה. ככד אביך
 ואחר למען יארכיכו ימין, ואפ"ה רואים כמה פעמים שמתקריין לו (ובש"ס
 קדושין ל"ט ב'). אמנס אל דעות ה' ולו נחטבו עלילות, דמי יודע מה גרם
 שלא נתקיימה ההצטמה, אולי עשה שלא לשמה, או חטא אחר שחטא כיבה
 הצטמה זאת, או אולת אדם חסוף דרכו שהוא צעלמו גרם נוקן. וכן מצני
 יעקב צבני, שצצטומו הקב"ה נפסו ציה, ואפ"ה נמירא שמה יגרום הצטמ
 [ואלרכמי מה צפרושי ראשי אבות]: וד מל"ק הוה ממעט מלעסוק.
 ש"מ ה"ק דלפילו צאוחו עסק שצריך לפרנסתך ממעט צו כל
 שאפשר: וזה אפילו נגד מי שאינו ממעט בעסק כמון. או כ"ל
 דהמרהב בעסק ודאי כוונתו כדי להרבות כבודו בעשרו, לכן אמר
 הוה שפל וכו': ון מחמת עסקיך: ון שיענשוך מדה כנגד מדה,
 שאפילו שצמרהב צנוף לעסוק בתורה, ישפטו לך קיתון על פיך

צינונים
 ט כל המקיים את
 התורה מעוני. מ"י פ"ג
 מה' ת"מ ה"ג סמ"ג
 עשין י"צ טו"ש ע"ד
 סימן רמ"ו סוף כ"ו:
 י הוי במעט בעסק
 ועסוק בתורה. מנא דני
 אליהו פי"א (כפ"ע) מ"י
 פ"ג מה' ת"מ ה"ח
 סמ"ג ס"ז: והוי שפל
 רוח בפני כל אדם.
 מה' דל"ר וטע"א פ"ג
 מ"י פ"ג מה' דעות
 ה"ג: ואם בטלת מן
 התורה כו'. מדרש משלי
 פ"ה ט' פסוק י"ג
 [ע"ש הגרסת] מ"י פ"ט
 מלכות משנה הלכה א':

שינויי נוסחאות
 י ממעט בעסק. ככ"ק
 מעט עסק. וכו"ה מעט
 גם צמח"ו. נכ"ש
 ..ססקים ועי' מ"י ט.
 (והוי) שפל רוח. ככ"ק
 ותהיה שפל רוח. כ"י
 מח"ו ליתא. כל אדם.
 נ"י... האדם. בטלת.
 ככ"ק וצמח"ו ביטלת.
 בטלים הרבה. נ"י
 הרבה בטלן. (כנגדך).
 ככ"ק ליתא. ואם
 עמלת. צר"ע. עסקת.

תוספות חדשים
 ט ברע"ב ד"ה המבטל
 כו' והרמב"ם כתב
 מפני רוב הממון
 מתעסק במאכל
 ובמשתה כו'. וכ"כ
 נמטרו פרק ג' והביא
 ראה מקל דמתא אש
 לא ענדט וגומר.

חידושי הגר"א
 י הוי במעט כו'. כמ"ש
 (גרס' ו) ודברת צם וגו'.

הג' וחי' הרש"ש
 י משנה ואם בטלת
 מה"ת (פירוש כדי לעסוק
 בעסקיך) יש לך בטלים
 הרבה כנגדך (פי' יתלה
 ה' זן מצטלים אחרים
 וולמה שיצטלן מעסקיך)
 (ועי' זה נחנבל העסק
 שהיה לפניך) יש לך
 שכר הרבה כו' (שם)
 לך כנגדו ממקום אחר).

ציונים
 יא תשובה ומעט
 כתיב בפני הפורענות.
 נחמ"ר פ' גשם פ"ד
 פק"י דר"א פ"ק מ"ג
 ופ' כ"ח מ"י פ"ו מה'
 תשובה ה"ב:

שינויי נוסחאות
 יש (ל') שכר הרבה
 ליתן לך. כד"ז ונמשכ"ג
 ליתא. ס"א שכר הרבה
 נתן לך (פנ"ג) בניה שלום
 יש שכר לך הרבה.
 יא קונה לו. כמ"ק קנה
 לו וכן נסמון. בפני
 הפורענות. כמ"ק וכר"י
 לפני. כנסייה. כמ"ק
 כניסה. לשם שמים.
 כמ"ק לשם מצוה וכן
 נסמון.

חידושי הגר"א
 יא העושה מצוה כו'.
 כמ"ש (א"י ל"ג) אם יש
 עליו מלאך מלך אחד וגו'.
 ואמר שם ל"ג (ה"א) אהיה
 פרקליטין של אדם כו'.
 והעובר כו'. כמ"ש
 (א"י ח"א) אם בניך חטאו וגו'
 ושלחם וגו'. תשובה
 ומעט כו'. כמ"ש (מל"ס
 ח"א) עין כי נכנע אחלף
 מפני וגו' ונאמר (יחזקאל
 ל"ג) ונאמר לרשע מות
 תמות וכן וגו' מהי יהיה
 וגו'. כ"ב כנסייה כו'.
 כמ"ש (פ"י דנח"ס)
 וחקרנו אלי כולכם
 בערוביכם ולהלן הוא אומר
 וחקרנו אלי כל רשעי
 שנתים ילדים מכבדו כו'
 קרינה ל"ש ועין שם.

זרע יצחק
 יא קונה לו פרקליט
 אחד. נראה דליחא בוהר
 שמלל מזה אדם עושה
 נכח מלאך ועומד לפני
 הקב"ה לסיגורו ואומר
 אלה פתלונא דענד לי וכן
 העובר עניה טורח מו"ק
 אחד ועומד לפני הקב"ה
 לקטרנו ואומר אלה
 מפלונא דענד לי ע"כ
 ונראה לי לנאר כוונת
 הפסוק בעמ"ג כה אמר
 ה' על שלשה פשעי ישראל
 ועל ארבעה לא אשיבנו
 ונר"ך להנין מאי אשיבנו.
 ובגמרא פ"ק דסנהדרין
 דף ז' אמר מבין דאתרי
 חלה לא מקטל רק
 ארבעים מקטל, ונר"ך
 טעמא למה. ונ"ל דבוהר
 חדש על איכה כתב בהיה
 שחמא דאלו מען הדעת
 אחפשו אחיו ו"ח מן
 ותק"ם אות מ' מן
 מ"פירו ועשה מית, אך
 שהאות מ"ס דהיא מדה

העמל והטורח לא לפי רצו הלמוד. ולכן לא אמר ואם למדת אלא ואם עמלת כי הכל חלוי בעמל אחד המרבה
 ואחד הממעט. סיוע לזה ממנו' (דסוף פרק ה') דקמני לפוס לערא אגרא. מד"ש גשם הר"י לירמא ועיין סוף
 פרק ז': יא פרקליט. זערוך מליצי רעי חרגוס פרקליטי חזריי: תשובה ומעשים טובים. לשון הרמב"ם
 המשובה אחר המעשים הרעים או (המעשים טובים) בחלמא הענין ע"כ. וסיים במדרש שמואל והקדים תשובה
 למ"ש רז"ל [בככות ל"ד] במקום

שבעלי תשובה עומדים אין
 לזיקים גמורים יכולים לעמוד.
 וכמו עוד גשם החסד ז"ל
 שהרשב"ם גורס תורה ומעשים
 טובים כי אין דבר שלא יהא
 כמע"ט אשר הם המצוות אם
 יתודה על חטאו הרי כמוז
 בתורה והמודו וכן אם השיב
 הגזילה וכן אם ילקה. ובכל
 הנוסחאות יש תשובה. ונ"ל כי
 המשובה היא החרטה וההכנעה

כי הם עיקרי המשובה. והיודי בלי הכנעה אינה כלום. וזהו והמודו (עונות) [את עונם] בלי חרטה והוא אומר
 במעלם וגו' והבאתי וגו' עד [אז] יכנע לנצם [הערל] ואז ירצו את עונם ותהיה המשובה שלימה. ע"כ. ועיין מה
 שאכתוב עוד לקמן בס"ד: בתריס. מגן. שכן חרגוס ולא יקדמנה מגן [מלכיס ז' י"ט ולא יקדמנו בתריסין] ו"מ
 מלשון תריסי חנויות פירושו מסגר ושני הפירושים זערוך: בפני הפורענות. ואין להקשות ממה שזכר בפרק בתרא
 דיומא [דף פ"ו] [כמ"ש הר"ב שם במשנה ח"ן] תשובה [ויוה"כ] חולה ויסורין ממרקין כי הכוונה באמרו כאן בתריס
 הוא מה שכיבו שם באמרם חולין שהוא שלא יפקדו ולא יאכזרו האנשים לגמרי שהיורים באים בענין שיסופר עונם
 וישונו לקדמות מעלתם כפי שקולו של אל דעות והכלל בו הוא שיהיה להם כתיב ומגן שלא ילך לאכזרין. מד"ש
 גשם הרי"א ז"ל. ולי נראה דפורענות דמתני' לאו דפורענות הבא על חטא. אלא דפורענות ורעות המתרגשות
 ובאות כפי מנהגו של עולם. ומדע שכן הוא. דאי לא מימא הכי מעשים טובים שפירש הרמב"ם בחלמא הענין
 כלומר שלא חטא ואי הכי מה לו למרים כיון שלא חטא ואין עליו עונש ופורענות אלא ודאי פורענות היינו
 המקרים והרעות ההווים בעולם. ובדרך חיים כחז דקיי"ל יש יסורין בלא עון. כדליחא בפרק במה דמיא [דף
 נ"ה]. ואפי' אין יסורים בלא עון אין נר"ך עון גדול רק עון בעלמא כדמוכח בפ"ק דברכות [דף ה'] דבשביל דבר
 מה. יסורין באין. ובהכי המשובה כתיב בפני הפורענות ע"כ. [והנזכר לפרש אפי' אין יסורין וכו' לפי דמאי דליחא
 התם (אין) [יש] יסורים בלא עון י"ל דלידי (דאין) [דיש] מיתה בלא חטא דביה אימתו רב אמי דאמר (יש) [אין] מיתה בלא
 חטא נקט נמי אמליה דאמר (ויש) [ואין] יסורין בלא עון. (דאין) [דיש] יסורין בלא עון וכלומר דכי היכי דאימתו בלא
 וליחא למלמיה הכי נמי ליחא למלמיה (ביש) [באין] יסורין וכו' אבל לפי האמת אפשר שאינו מוכרח ויכול להיות שכדברי רב
 אמי (ביש) [דאין] יסורין וכו' כן הוא דהא לא אימתו בלא. ו"ל המוס' שם וש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון
 ואע"ג דמאי דקאמר אין יסורים בלא עון לא אימתו עכ"ל:] סופה דהתקיים. פירש"י עמידה שמהיה העלה

פירוש המשניות להרמב"ם

יטרידך הזמן באחד מן הדברים ההם: יא פרקליט. הוא
 [האיש] המליץ טוב על האדם למלך: קטיגור. הוא הפך זה
 והוא המלשין האדם למלך ומשחרל להמיתו: ואמרו

מלאכת שלמה

עולה כליל לפני. ע"כ. יא פרקליט. ומלמתי שכח הר"מ
 דילומאנו ז"ל ה"ג פרקליט ומלה יונת היא רוגדור גלע"ו. כ"ב
 כנסייה שהיא לשם שמים כו'. ע' בחו"ט. אמנם הר"ר יהוסף
 ז"ל [גרס] כל כניסה שהיא לשם מצוה סופה להקיים ושאינה לשם

י כ י נ תפארת ישראל

[בסוכה כ"ה ב']: [ח] שיקלו לך ערחת פרנסתך, שמלכתך יעשה
 ע"י אחרים [בכרכות ל"ה ב']: [ט] פארשקלטום בלשון יון הוא מליץ
 ושחר טוב אצל המשפט [ב"שטאג ב"ל]: [ט] קאטעגאראם בלשון יון
 הוא דורש הרע, [אנקלעגער ב"ל] דהאדם הוא נעשה בדמות אלקים
 בורא בתוך עצמו כל שעה מלאכים והיו טובים או רעים, וזה נרמו
 ליעקב אבינו בלאחו מצית אבותיו הנדיקים לנית לכן הרשע, ראה
 והנה סולם מוצב ארצה הוא הגוף, וראשו מגיע השמימה הוא
 הנפש, ומלאכי אלקים עולים או יורדים בו, הם כחומיו, צדו
 להקדישן לשמים, ולהעלותן או להורידן, והזהירוהו שד' נצב עליו

הרחמים מ"ס פתוחה עדין לא היה רוצה להדבק עם ו"ח עד דאחפשו ו"ח ד"פ. מחיבת. ו"חלק. ו"חמן. ו"חפקחנה. ואקיפו לאות מ"ס מכל פטוריה סה * ולא היה המ"ס
 יכול להשיב עצמו מכל צד ונצור המוות חה כי עלה מוח בחלוניו עכ"ל בשינוי לשון. ובכתבים מבאר יותר דכשאלס חוטא בורא מהעצירה מלאך רע ועומד למעלה
 לקטרב לפני מדת הרחמים, ומדת רחמים מהפך פניו מהמקטרב והמקטרב נשאר מחורו ולא יכול לקטרב, וכשחוטא עוד צ' וגו' בורא עוד שני מלאכי רעים, ומדת ו"ח מ'
 הרחמים הופך עצמו עד שנאים גם משני הצדדים המקטרבים. ועדין אין נגמר הדין כיון דליו עומדים נגד פניו עד שחטא עוד פעם רביעית ושוב אין מדת ו"ח

יב יהי
 במשה
 אנשים,
 דאמר
 גדול ממ
 אדוני:
 שמים.
 משה כ'
 כיון ש'
 נהקצ"ה
 זהיר ב'
 צ'
 רבך פ'
 מנחם ל'
 הנכונה.
 משנה י'
 זה ומק'
 ומפרק'
 לגמרי ש'
 בעיניו ל'
 פירש הר'
 רש"י סו'
 דקרי ליה
 למקרייה
 כלומר ו'
 אמך לרב'
 דרך דרש'
 יעמוד מ'
 האב עומ'
 ואפשר ד'
 פרק הגו'
 יג שיש'
 לאומה ז'
 והתורה י'
 מלוה וכו'
 כו חביב
 חנך וגם
 מלות בן
 סג שחנת'
 מלוה: סה
 לדחות דברי
 קטן ממנו,
 (ב) או שה'
 סברתו וסג'
 יחמל עפי'
 ממני, ולמה
 רבו. אבל ד'
 לכן הזהיר ע'
 עם קליפתה

זרע יצחק
 להם, ואמר

פרק חמישי

בו יבאר גדל החיוב של למוד התורה ביום השבת.

אמרו חכמינו זכרונם לברכה (מובא בטור אורח חיים סימן ר"צ) שהתורה שאלה להשם יתברך: כשישראל ינסו לארץ זה רץ לזיתו וזה רץ לכרמו, אני מה תהא עלי? השיב לה: שבת יהיה בן זוגך. וכעין זה איתא גם בן בירושלמי (שבת פרק ט"ו הלכה ג') לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא כדי לעסק בהם בתורה. והענין הוא, מפני שכל ימות החל הם טרודים במלאכתם ומסתרים, ואין להם פנאי לעסק בה בקביעות, ובשבת הם פנויים ממלאכה ויכולים לעסק בה כראוי. ומשום זה איתא בגמרא גטין (ל"ח:): בתלת מלי נחתי בעלי בתים מנכסיהו א, וחד מניהו, דקבעי סעדתא בשבתא בעדן בי מדרשא [הינינו בשעה שדורשין בבית המדרש דברי תורה ברבים אחר השנה, פנהוג בזמננו] ב, אלא יקדים אותה או יאחר אותה. וזהו תוכחת מגלה לאותן האנשים שמתליין בעת ההיא בשוקים ורחובות, כי אפלו סעדת שבת שהיא מצוה אסור אז מפני בטול תורה, וכל שכן לטיל ולהרבות אז בשיחה בטלה שאסור ג.

חיוב לימוד התורה בשבת

הנמנע מלימוד התורה בשבת יודד מנכסיו

מקור עולם

א] פי', בגלל שלשה דברים אלו יורדים בעלי בתים מנכסיהם, דמפקי עבדיהו לחירותא (שמוציאים את עבדיהם לחירות), ודסיירי נכסייהו בשבחה (ושמבקרים את שדותיהם בשבת), ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן כי מדרשא (ושקובעים את סעודתם בשבת בשעה שהחכם דורש לרכים בבית המדרש). וכתב ה"בן יהודע" הטעם כזה, שאותן שעות שדורשין בהם כקבע נחשב להם כאילו עוסקים בתורה כל היום כולו וכו', וזה שאינו הולך לפירקא שהוא עת הקבוע לדברי תורה, שעל ידו העולם קיים, ומכח זה זוכין ישראל בנכסיהם, לכן יורד מנכסיו דלא נשאר לו טענה לזכות כממון שכירו, ע"ש.

הלכות בזמנו הפנוי מקבל שכר בכבוד

וחליכותו לעסקיו לחשב לו נכסות ה'

והנה הכתוב אומר (משלי ג, ו): "בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך". והפונה, שבכל פעולותיו שעושה בעסקיו ובעניניו יכון שרוצה להשתפר כדי שיהיה לו במה לחיות ויוכל לעבד השם יתברך בלמוד התורה ובקיום המצוות, * וממילא חושב לו השם יתברך לכל דרכיו שהם ישרים ותמימים, ומקבל שכר עבור כלם. וכל זה דוקא אם בעת שנשארו לו פנאי ללמוד, או ביום שבת שהוא בנדאי בטל ממלאכתו הוא רץ ללמוד התורה. לא כן אם אפלו בעת שנשארו לו פנאי הוא עוסק בטיול ובדברים בטלים, אז לא די שהוא מפסיד אלו השעות גופא, אלא הוא מפסיד כל פעולותיו של כל ימות השבוע.

והרי דבר זה דומה למי שבנה חצר גדולה, והוציא עליה עשרים אלף רובל כסף עד שגמר אותה, והיו בה עשרים דירות להשכיר, ולהוציא מהן שלשת אלפים רובל כסף לשנה. ואחר שגמר ושקלל

וכעין מה דאיתא בבבא מציעא (צ"א:): הולך כעושה מעשה דמי [פרוש, אם הולך מתלם לתלם, אף שאינו עושה אז במלאכתו של בעל הבית, כיון שהוא לילך לתלם אחר לעשות מלאכתו של בעל הבית חשוב כעושה מעשה], ומתברר בשביל זה לאכל מפרותיו של בעל הבית, כמו שהרשה התורה (דברים כג, כה): "כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שקעך", דמרי כפועל בשעת גמר מלאכה, כמו שאמרו חז"ל (שם פ"ז: ד). וכעין זה איתא גם בן בשבת (ה'), שאם העביר ארבע אמות ברשות הרבים ובינתים עמד פטור, ואם עמד כדי לכתף ה, לא נחשב עמידה כלל כיון שהוא כדי לכתף ולהשלים הליכתו ו. והכי נמי בעניננו, כיון שבבעת קמתו הוא מקבל עליו על מלכות שמים ועל מצוות לעבד להשם בכל מה שיוכל, ומה שהולך אחר כך לעסקיו הוא גם כן רק כדי שיצא מזה תועלת לבסוף לעבודת השם, תשיב פלו עבודת השם.

מקור עולם

שבת פרק ט"ו הלכה ג', מה הוא שבת מדיבור אף אתה שבות מדיבור, שהרי נאמר (תהלים לג, ו) ב'כר ה' שמים נעשו, מה הקב"ה שבת ממלאכתו שהוא היה הדיבור אף האדם כיוצא בו. מה כרם מיוחד דבר שהוא גידולי קרקע ובשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו, אף כל דבר שהוא גידולי קרקע ובשעת גמר מלאכה פועל

אוכל בו. ח] לחקן משאו על כתפו לאו עמידה היא. ו] ולכן אם המעביר ארבע אמות ברה"ר עמד בתוך ארבע אמות לפוש — פטור, ואם עמד לכתף, וכשהשלים ארבע אמות הניח — חייב, דעמידה שבתוך ארבע אמות לאו עמידה היא שהיחה לכתף.

בימות החל, עליהם החיוב יותר לעסק בתורה מאלו שעוסקים בתורה כל ימות השבוע.

ואיתא בתנא דבי אליהו רבה (פרק א') וזה לשונו: אדם עושה מלאכה כל ששה ונח בשביעי, נתרצה עם בניו ובני ביתו. טוב אדם עושה מלאכה בששה ימים ונח בשביעי, שוכח כל צער שהיה לו. כך הוא מדתו של אדם, יום טוב משכח יום רע וכו'. אמר להם הקדוש ברוך הוא לישאל: לא כתבתי לכם בתורתך (יהושע א. ח): "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו"? אף על פי שאתם עושים מלאכה כל ששת ימים, שבת יעשה בלוי תורה. מכאן אמרו: ישכים אדם וישנה בשבת, וילך לבית הכנסת ולבית המדרש, ויקרא בתורה וישנה בנביאים, ואחר כך ילך לביתו ויאכל וישתה, לקיים מה שנאמר (קהלת ט. ז): "לך אכל בשמחה לחמך וגו'", כי כבר וגו', לפי שאין מנוחה להקדוש ברוך הוא אלא עם עושי התורה בלבד וכו'. מכאן אמרו, שיקרא אדם שיהיה תפוס בידו (*), כדי שלא תשיגנו בושח וכלמה ליום הדין בשעה

לעשות בתורה בשבת כדי שיהיה תפוס בידו

(* עי' בספר "נחל קדומים" פרשת ואתחנן (א) מה שהביא בשם התשב"ץ, שנגאה לכאורה שאינו מעכב בו, ואפשר דשם מירי שהיה באנס, שתקפה עליו משנתו. עוד נראה, שהפננה שיהיה על כל פנים בעת הלמוד ברור אצלו, וכמו שאמרו חז"ל (קידושין ל'). על הפסוק (דברים ו. ז): "ושננתם לבניך": שיהיו דברי תורה

מקור עולם

ט) דבשבת יזהר ביותר שלא להראות שום הקפדה ועצבות, רק יהיה מעביר על מדותיו, ועל ידי זה יזכה לאור השבת (פירוש "טובי חיים" שם). ז) וכן הוא ב"לילקוט שמעוני" תהלים רמו תתפ"ח, ובפירוש "זית רענן" כתב שם, אף על פי שנתתי לכם השבת למנוחה מ"מ מאחר שאתם עושים מלאכה כל ששה תלמדו קצת ביום השבת. יא) בספר "נחל קדומים" (להרב חיים יוסף דוד אוולאי) שלפנינו, הוא בפרשת בא על

חיוב ידיעת התורה שיהיה ברור מה שקרא ושנה

אותה פהגן נטרף דעתו ויסגר כל דירות הקצר, ולא נתן לשום אדם לכנס בו כל השנה בלא שום טעם. ופגע בו איש אחד ואמר לו: הוי סכל, הפסדת עשרים אלף רובל כסף לחנם, פנין שהקצר עומד סגור כל השנה. פן הוא ממש הדבר הזה, אם בעת שהוא בטל ממלאכתו, כגון ביום השבת וכדומה הוא רץ ללמוד התורה, אם כן היה תועלת בכל פעולותיו שעשה כל ימות השבוע, ויכול השם יתברך להתחסד עמו ולחשב כל פעולותיו שעד היום גם כן לךרכים ישרים, וכמו שכתוב (שם): "והוא יישר ארחתך". לא כן אם אז הוא עוסק בעניני הכלים, ממילא מנכר למפרע שכל פעולותיו שעשה עד עתה גם כן לא היה לכבוד השם יתברך כלל, אם כן לשוא היה כל צמלו עד עתה.

וכעין זה שמעתי בשם ספר "תולדות יהושע" (להגאון ר' יהושע העליר זצ"ל), שפרש מה דאיתא באבות (פרק ד' משנה י') אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה וכו' ו, רוצה לומר אם בטלת בעת שיש לך פנאי, אז יתבעו ממך עוד על יתר הזמנים שבטלת כדי להשיג הכלי הזמן, אחרי שנגאה בעליל שלא היה פונתך כלל לכבוד השם יתברך, ואם עמלת בתורה בעת שהיה לך פנאי, יש לו שקר הרבה לתן לך, והינו אפלו בעד יתר כל הפעולות שעשית, אחרי שכלם היו סבות להשלים רצון השם יתברך.

היוצא מדברינו, שצריך האדם להתחזק בכל כחו שלא ילך אצלו יום השבת לעניני ריק, אלא חוץ מסעדת שבת ושנה לפי מה שהוא צריך לבריאותו יראה לעסק בתורה ועבודה, ואז על ידי זה גם ששת ימי החל יהיו חשובין אצלו עבודת השם יתברך. וכן נפסק בארץ חיים סימן ר"צ (סעיף ב' בהג"ה) דפועלים ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה

מקור עולם

ז) יש לו שכר הרבה ליתן לך. וביאור זה הוא בספר "חוסן יהושע" מאמר ב' פרק א', הקובע עתים הפניות לו לתלמוד תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל היום בתורה, ויש לו שכר אף על השעות שאינו עוסק בתורה. והמתרפה מדברי תורה בשעות הפניות לו, מפסיד כל השעות שעסק בהן לפרנסתו, שהיה מעלה עליו הכתוב כאילו למד בהן. ח) וכתב עוד ב"שערי תשובה" שם סימן ר"צ ישן שתיים או שלוש שעות בשבת, ע"כ.

המתבסס בזונו הפנוי תפסיד שכר כל פעולותיו

ויחבט גם על החוץ שעסק לפרנסתו

פועלים ובעלי בתים ישחזלו יותר בזה

יותר ממה שהיא עושה, הנה לא נאמר בו אחד המרבה ואחד הממעיט²⁴. תדע²⁵ — שהרי אם הביא מנחה (המובאת בדלי דלות), בדלות, שחובתו קרפן עוף — לא יצא²⁶. וכן הוא הענין בנתינת הצדקה, אם גם מאשר תשיג ידו יפחות, הנה הוא בעצמו מעיד עליו, כי אין קצרו ידו מונעו, ואין זה כי אם רע לב. ולמה זה יכפל הקדוש-ברוך-הוא שכרו, אף במה שאין ידו משגת, אחרי שלא השלים חקו במה שקינדו.

וכן הוא הענין בלמוד התורה: אם בפנותו מעסקיו מקדיש עתותיו לתלמודו — הנה שכרו אתו לקרות עליו אחד המרבה כו', ואולם אם אף משעות הפנויות לו יבטל שעה — הנה בזה מעיד על עצמו כי לא הכרח עסקיו מפריע תלמודו כל היום, רק יצר לבבו, כי ברע הוא²⁷. ובזה מאבד ממנו טובה הרבה, והוא — מה שה' יתברך היה מעלה עליו כאלו עסק בתורה כל היום. ונמצא, כי מחמת עת קצרה שמבטל משעה הפנויה לו, מפסיד שכר של כל השעות שעוסק בהם במשא ומתן. שהיה מעלה עליו הכתוב כאלו למד בהן.

פירוש

24. נמצא שהוא הדין בעסק התורה דילפינן מיניה, דאם בידו זמן פנוי אשר יכול להרבות בו זמן עסקו בתורה, מפסיד בזה לא רק את השכר שהיה מקבל על אותו הזמן המתוסף עליו בבחינת "אחד המרבה" כדלעיל, אלא אף על הזמן שעוסק בתורה לא יקבל שכרו אלא על השעות שלמד בפועל, ואף בהן מפסיד את שכר "אחד המרבה" וכדיבואר להלן.

25. תדע — וכן מוכח...
26. כלומר: מי שהוא זל — שמחויב (מחמת יכולתו) בקרבן עוף, והביא מנחה — (שהיא פחות מיכולתו) — המובאת אך ורק בדלי דלות, הרי זה — לא יצא!
27. כי ברע הוא — על פי מליצת הכתוב (שמות לב, כה): "אתה ידעת את העם כי ברע הוא", ופירש רש"י "בדרך רע הם הולכים תמיד".

עיונים והוספות
מי שבכוחו לעשות הרבה ועושה מעט — דאי שאינו שוה לעושה מרובה. וכן נמי כשהעני עושה יותר ממנחה, ודאי ששכרו גם כן יותר גדול. ולא אמרן ששוין המרובה והמעט אלא כשענידן גם כן המנדבים — מה ערכם, וכדאמרן. עייש

ועל כן, המתרפה מדברי תורה בשעות הפנויות לו, מפסיד לפי ערך שכר שהיה מעלה עליו הכתוב כאלו למד גם כשאין לו פנאי²⁰. למשל, הלומד ארבע שעות ביום של שתי-עשרה שעה²¹ — כל שעה מושכת שכר עצמה ועוד שנים של עסקו במשא ומתן, בבחינת אחד המרבה²². ונמצא, כשמבטל שעה, מבטל שעה זו של למוד התורה בפועל, ועוד שתי שעות שהיה מעלה עליו הכתוב וכאמור.

ג. ולא זו בלבד, אלא שהחשבון מתכפל והולך עוד*, שמה שאמרו אחד המרבה ואחד הממעיט, הוא כשאין בידו להרבות — לעניותו²³, אכל כשיש בידו להרבות אף מעט

פירוש

20. לפי היסוד האמור שה"ממעט" וכדלעיל דשכרם כשורה, הרי מרבה כל מקבל שכר גם על זמן עסקו במו"מ. שעת למוד לערך שכר ג' שעות.
21. נמצא עוסק בפרנסתו ח' שעות. (בחשבון המשל המובא).
22. בבחינת "אחד המרבה" — לעניותו — מחמת עניותו.
23. לעניותו — מחמת עניותו.

עיונים והוספות

וצ"ע. (והסתפקתי אם כוונת רבינו בהביאו את דברי המחבר הנ"ל — לראיה — שאינו דומה ממש לתורתו אומנותו, או דלמא להראות שאף אצל הקובע עתותיו לתורה יתכן שתחשב תורתו אומנותו וכני"ל).

ולא זו בלבד, אלא שהחשבון מתכפל והולך עוד: כבר פרשנו (במס' 24) את כוונת רבינו "מתכפל והולך", ולהמחשת הדבר נשתמש במשלו של רבינו דלעיל. ונמצא דלפי המתבאר עד כה — הבטל מלימודו שעה אחת, מאבד שעת למוד בפועל ועוד שעתיים נוספות שהיה מעלה עליו הכתוב כאילו עסק בהן בתורה. ולכאורה באותן שלש שעות שכן עסק בתורה, יקבל שכר אותן שעות, בתוספת שכר של שש שעות — אשר יקבל בבחינת "אחד המרבה", הרי שלפי החשבון עד כה, בבטול תורה של שעה אחת — מפסיד שכר של שלש שעות, ונשאר בידיו שכר של תשע שעות. וזה בא רבינו ללמדנו — דאינו כן, אלא שהחשבון "מתכפל והולך" — ומחמת אותה שעה שהיה בידו לעסוק בתורה — ולא עסק, מפסיד את כל מעלת "אחד המרבה" אף בשעות שעסק בתורה. ונמצא — שבבטול תורה של שעה אחת — מפסיד שכר של תשע שעות, ונשאר בידו שכר של שלש שעות בלבד. (שבהן עסק בתורה בפועל).

"אחד המרבה ואחד הממעט", הוא כשאין בידו להרבות לעניותו: בביאור המשנה דאבות פרק ב' משנה טז, כתב התו"ט — וזה לשונו: "נאמר בעולת העוף... וכו' ללמדן אחד המרבה ואחד הממעט וכו' דהיינו זה שמקריב מנחה (מסתמא) עני הוא... וזוהו הוא שאמר התנא — שהם שוין, לפי שהעני עושה כפי כוחו וממונו, לפיכך שוה מיעוטו לפני השו"ת כמו המרובה של העשיר. אבל דאי —

מדע. הלכות תלמוד תורה פרק ב ג כסף משנה

י כל המאס על לבו וכו'. רבינו ז"ל הרחיב פיו ולשונו בפירוט המשנה פ"ד דמסכת אבות על ההספקות שנתנו גם להלמודים גם לרביים. וגם כי נראה מדבריו שרוב חממי המורה הגדולים שנאמרו זמן או כלם היו עושים כן וגם פה אודא לעמיה. והנה הוא ז"ל הביא שם ראייה מהלל הזקן [יומא ל"ה:] שהיה הוטב עיניו ולומד. ואין משם ראייה שזה היה דוקא בהחלח למודו ולפי שהיה בזמנו אלפים ורבעות הלמודים אולי לא היו נוחין אלא למפורסמים שבהם או שכל מי שהיה אפשר לו שלא ליהנות היה עושה אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם התעלה על דעתך שהיה הוטב עיניו. גם מה שהביא מ"ל חנינא בן דוסא [ברכות י"ז:] אינה ראייה שאם היה רוצה להעשיר לא היה צריך לשאול מנני אדם רק מן השמים היו נוחין לו כמזכיר בחמשייתו [כ"ה:] אבל הוא ז"ל לא רצה ליהנות מן העולם הזה ואין דבריו אלא ברזאים ליהנות מן העולם הזה אבל שלא בליחס. וקרא [כתובות ק"ה:] שהיה מריית שהיה בודק באלגרות יין איזה ראוי להתקיים לוהיה לזמנות יפה היא ובלא עורח גדול. ואין ספק שמי שהגנו הסם יחנך שיחפרנס ממלאכתו אסור לו ליעול ורוב הונא דהוה דלי דוולא ככר פירש"י ז"ל שהיה דולה להסקות שדוקיו וזכה אין נגזי גם כי כפי זה כבר היו לו קרקעות ולא היה צריך ליעול. והביא עוד ראייה ממה שאמרו בניי ששהו [ז"ל:] רב יוסף אישכר בריהיה רב ששח בכשרי אמר כמה

ז אחד מבני מבני וכו'. עד סוף הפרק פ"ג א בשלשה חכמים וכו'. פרק בא ב אמרו חכמים ממזר ת"ח וכו'. משנה סוף ג אין לך מזה בכל המנוח וכו'. בריש פאה שהתלמוד מביא לידי מעשה וכו'. ספ"ק דקדושין (דף מ'): ומ"ש היה לפניו עשיית מצוה וכו'. ירושלמי פרק חלו עונתיו ובריש חנינה רב אבהו שלא זכיה לעבריה וכו' המבלי און קבריה בקברי שלהיך למכריה נמנו ונמרו בעליית בית נחזא בלוד התלמוד קודם למעשה רבנן דקסרין אמרין הדא דתימא כתיב שם מי שיעשה מעשה אבל אין שם מי שיעשה מעשה מעשה קודם: ה תחלת דינו של אדם וכו'. סוף פ"ק דקדושין (דף מ') ופ"ק דסנהדרין (דף ז'): לעולם יעסוק אדם בתורה וכו'. ר"פ מקום שנהגו (פסחים ל'): כך היא דרכה של תורה וכו' עד שמה לא הפנה. במסכת אבות בברייתא דשני חכמים וקלוהו בפי"ה וקלוהו בפ"ב: ח כתוב בתורה לא בשמים הוא וכו'. עירובין פרק כ"ד מעשרין (דף ל"ה): ויהר הדברים במסכת אבות: ט דברי תורה נמשלו למים וכו'. פ"ק דמעניות (דף ז'): כל

פרק שלישי

א בשלשה חכמים נכתרו ישראל. כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה וזה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם. [א] כתר מלכות וזה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי. כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל. שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. כל מי שירצה יבא ויטול. שמא תאמר

שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו. הא למדת שכתר תורה גדול משניהם: ב אמרו חכמים ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים. מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים: ג אין לך מצוה בכל המצות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצות כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה. לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום: ד היה לפני עשיית מצוה ותלמוד תורה אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו. ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו: ה תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על שאר מעשיו. לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה: ו מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה. לא יסיח דעתו לדברים אחרים. ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר. והשכר לפי הצער: ז שמא תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא. עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא. אם תעלה מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם. אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולא תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה: ח כתוב בתורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. לא בשמים היא לא בגסי הרוח היא מצויה ולא במהלכי מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים לא כל המרבה בסחורה מחכים. וצו חכמים הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה: ט דברי תורה נמשלו למים שנאמר הוי כל צמא לבו למים. לומר לך מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חיי אדם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו ולילו עוסק בתורה: י כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא

לחם משנה

ממא למתא וכוו שכתב רבב מהר"ק ז"ל, ופירוט מהקנת יהושע בן נמלא לפי דעת רש"י אחי שפיר שרובה לומר שקודם הקנת יהושע בן נמלא הוה ממטיין משני שאין אנו יטלים לכוף לוקח כאן תלמד אבל אחר הקנת יהושע בן נמלא כיון דכייפיון ליה לא ממטיין יעוקא. אבל לפי רבינו נראה לכאורה דדיון זה אפילו קודם הקנת יהושע בן נמלא היה היו מוליכין ממלמד דלא דייק לתלמד טוב וכו' קנה קשה איך אמר מהקנת יהושע בן נמלא. ונראה ליישב דקודם הקנת יהושע בן נמלא לא שייך לומר הכי דינא כלל כיון דהכל היו מוליכים לירושלים אע"פ דאם אירע שלקח אחד תלמד אחד בעירו ודאי כיון דהכל היה בן מ"מ לא היה נהוג ולכן לא שייך לאומרו קודם הקנהו אבל אחר הקנהו יב לאומרו. אי נמי דקודם הקנת יהושע בן נמלא אע"פ שלקח תלמד בעירו

א מה"ל עשין יב. טור י"ד סימן רמ"א

ממא למתא וכוו שכתב רבב מהר"ק ז"ל, ופירוט מהקנת יהושע בן נמלא לפי דעת רש"י אחי שפיר שרובה לומר שקודם הקנת יהושע בן נמלא הוה ממטיין משני שאין אנו יטלים לכוף לוקח כאן תלמד אבל אחר הקנת יהושע בן נמלא כיון דכייפיון ליה לא ממטיין יעוקא. אבל לפי רבינו נראה לכאורה דדיון זה אפילו קודם הקנת יהושע בן נמלא היה היו מוליכין ממלמד דלא דייק לתלמד טוב וכו' קנה קשה איך אמר מהקנת יהושע בן נמלא. ונראה ליישב דקודם הקנת יהושע בן נמלא לא שייך לומר הכי דינא כלל כיון דהכל היו מוליכים לירושלים אע"פ דאם אירע שלקח אחד תלמד אחד בעירו ודאי כיון דהכל היה בן מ"מ לא היה נהוג ולכן לא שייך לאומרו קודם הקנהו אבל אחר הקנהו יב לאומרו. אי נמי דקודם הקנת יהושע בן נמלא אע"פ שלקח תלמד בעירו

ממא למתא וכוו שכתב רבב מהר"ק ז"ל, ופירוט מהקנת יהושע בן נמלא לפי דעת רש"י אחי שפיר שרובה לומר שקודם הקנת יהושע בן נמלא הוה ממטיין משני שאין אנו יטלים לכוף לוקח כאן תלמד אבל אחר הקנת יהושע בן נמלא כיון דכייפיון ליה לא ממטיין יעוקא. אבל לפי רבינו נראה לכאורה דדיון זה אפילו קודם הקנת יהושע בן נמלא היה היו מוליכין ממלמד דלא דייק לתלמד טוב וכו' קנה קשה איך אמר מהקנת יהושע בן נמלא. ונראה ליישב דקודם הקנת יהושע בן נמלא לא שייך לומר הכי דינא כלל כיון דהכל היו מוליכים לירושלים אע"פ דאם אירע שלקח אחד תלמד אחד בעירו ודאי כיון דהכל היה בן מ"מ לא היה נהוג ולכן לא שייך לאומרו קודם הקנהו אבל אחר הקנהו יב לאומרו. אי נמי דקודם הקנת יהושע בן נמלא אע"פ שלקח תלמד בעירו

הנהגות מיימוניות

כ"ה יבוקי שראוי לשבור מלמד לפיכך לא ממטיין להו ממטא למתא אלא בני העיר יבולים לכוף זה את זה. זה לשבור להן מלמד, ע"ב: [א] אבות דר' נתן, וכפרק בא לו הוא בלשון אחר אמר ר' יוחנן ג' זרין הן של טובה ושל ארון ושל שלחן של טובה וזה אהרן ונשלו של שלחן וזה דוד ונשלו של ארון עריין מונח: ו[וצריך לבקש רחמים ממי שהחכמה שלו כדאיחא בנדה דף ע"ג ע"ש]: דקדושין (דף מ') וכמה מקומות: היה לפניו עשייתו עד ויחזור לתלמודו. סוף פ"ק דקדושין (דף מ'): לפיכך אמרו חכמים וכו' עד בא לשמה. פ' אהרן דמסכת הוריות וכו' סוף פ"ק היה נטול. דף כ"ג (כ"ג) דמסכת אבות: אלא עשה תורתך קבע עד שמה לא תשנה. מסכת אבות פ"ב: כותב בתורה לא בשמים עד לא מעבר לים. ארץ כילד מעניין (דף נ"ה): לפיכך אמרו חכמים עד וטסוק בתורה. פ"ב דמסכת אבות: דברי תורה נמשלו למים עד כל גבה לב. פ"א דמסכת תעניות (דף ו'): אלא בדכא ושפל רוח עד מלנו. במסכת עירובין פרק כ"ד מעשרין (דף נ"ה): ועושה מלאכה בכל יום עד עוסק בתורה. פ"ק דמסכת אבות: כל המשיב על לבו עד אמרו חכמים כל הנגוס עד הכנוות. פ"ד דמסכת אבות ופרק קטן יין:

פורענות ראשונה, והאספסוף התאוה תאוה, זו היא פורענות שניה. וכדי להפסיק בין שתי סוגי הפורענות, נקבעה דוקא פרשת, ויהי בנסוע. שכן, בה נתיחדה התפלה להגנתם של ישראל, משתי סוגי פורענות הללו. הפלת האויבים המכונסים, ומנוסת השונאים הרודפים. דוק ותמצא, שבמפורים אינו אומר שונאיך, כדרך שאמר במכונסים אויביך, אלא שבמפורים הוא אומר, "משנאיך". שהם פועלים שנאה אצל אחרים. שכן הוא באמת דרכם של הערב רב, שבשעה שהם פועלים בתורת מפורים, אינם פועלים אלא על ידי שהם מצטרפים לכחות של שמנה מכחוק, והם מפעילים את שנאתם. ולזה דקדק הכתוב אצל המפורים, לומר משנאיך, במשקל שונה מזה דנקט במכונסים. במכונסים הוא אומר אויביך, ובמפורים הוא אומר משנאיך. והבן.

ח. וזה הוא מעמו של רש"י שמיאן לפרש, פורענות ראשונה כדרך שפירשו תוס' בשם המדרש, דמדחוינן דהמפסיק בין שתי הפורעניות, הוא דוקא פרשה זו של, ויהי בנסוע. שמע מינה, בשתי הפורעניות גם יחד, בצרת ערב-רב הן אמורות, ולפירושו של המדרש, רק הפורענות השניה. שייכת היא לצרת-הערב-רב.

ט. ומסיימת הגמרא ואמרת, עתידה פרשה זו שתחזור למקומה. דהיינו בשעה שהסתו עבר והגשם חלף הלך לו. אז תחזור הפרשה למקומה.

מאמר מ

פרק א

א. ברכת אהבה רכה פוטרת מברכת התורה. אלא שאינה פוטרת אלא אם כן שנה על אתר. ואם לא למד לאלתר לאחר שכירך, אינו נפטר מברכת-התורה, על ידי אהבה רכה.

ג. אמנם אף על פי שלאחר החנייה במדבר סיני, היו נמצאים ונאספים תוך המחנה; מכל מקום, לא היה זה אלא בשעת חנייה דוקא. אבל במהלך המסעות, הנה מסיני ואילך שהתחילו המסעות להיות נעשים לפי סדר הדגלים, בודאי שהיו מובדלים מן המחנה, שהרי לא נכללו במנין השבטים, וממילא לא שייך גביהו תורת דגל. ונמצא, דבשעה שנסתלק הענן והתחיל המסע, היו הערב רב, מתפרשים מן המחנה והולכים ומתבדלים לעצמם.

ד. ועל כן, מופיעה היא התפלה של מסע-הארון, בפנים כפולים. ומיוחדת היא, תפלה זו בכך, שהיא מחלקת את צרי ישראל למפורים ומכונסים. שכן מסע-הארון הוא המפור את המכונסים. ומתוך כך, מתיחס הוא מסע הארון, לשני הסוגים גם יחד.

ו. ובשיר השירים הרי הוא אומר: "כי הנה הסתו עבר, הגשם חלף הלך לו". ובפירוש הגר"א שם כתב ד, "הסתו עבר", היינו הגלות בין אומות העולם, "הגשם חלף הלך לו", היינו שלטון הערב רב. דערב רב קשיין יותר מאומות העולם, שהם גשם מורד לישראל. והן אשת מדנים. שהם יגרו מדון תמיד בין ישראל לאביהם שבשמים. עד כאן לשונו. ומתוך התפלה של מסע הארון למדנו, דצרה זו של שלטון הערב-רב, בא הוא בשני פנים. דיש שהם מתעסקים בעבודתם של המלך קטמה בין ישראל לאביהם שבשמים, כשהם נמצאים בתוך המחנה בפנים, ויש שהם מתעסקים בעבודתם זו של המלך קטמה בין ישראל לאביהם שבשמים, כשהם מצטרפים לאויבים מכחוק, ומשם הם רודפים את ישראל.

ז. ומתברר הוא לפנינו, מעם קביעתה של פרשה זו ד, ויהי בנסוע" שלא במקומה, בכדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה. דפורענות שניה היא אותה מעשה דאספסוף, ופורענות ראשונה הוא, "ויסעו מהר השם". שפירש בו רש"י שמאז כבר הותחל הענין של תרעומות הבשר. ונמצא, דשתי הפורעניות, גם פורענות ראשונה וגם פורענות שניה, שתיהן נמנות על צרת הערב-רב. אלא שצרה זו מתחלקת היא לשתי בבות, האחת היא בשעת פיזור, דהיינו שעת נסיעה, והשניה בשעת כינוס, דהיינו שעת חנייה. ולכן, "ויסעו",

ב. ונראה לנו בפירושו דהך מילתא דכאמת, מטבע של ברכת התורה, צריכה להיות מיוחדת לענינה של תורה. כמו שחזינו כבר בברכת המצות, ובברכת הנהנין, שברכתה של כל מצוה, וברכתה של כל הנאה, אין בה אלא מענינה, של אותה מצוה, או מענינה של אותה הנאה. וכן בשאר ברכות התורה, כגון אשר כהר, והערב, אשר נתן, כולן, אין בהן שום תערובות של איזה ענין, חוץ מענינה של תורה. ומפני זה, אי אפשר כאמת לצאת ידי הובת ברכת התורה, על ידי ברכת אהבה רבה. דהרי בברכת אהבה רבה, נזכרו שאר מצוות, מלבד מצות תלמוד-תורה.

ג. אלא דאכתי יש מקום לדון בזה דין אחר. דהנה בספר פחד יצחק, שער חודש האביב, מאמר ס"ח, אות נ', נאמר בזה הלשון: "מבטלים תלמוד-תורה בשביל עשיית מצוה שאי אפשר לה לעשות בידי אחרים. והקשו על זה רבותינו הקדמונים, דלמה לא יפטור מקיום מצוות בשעה שעוסק בתורה, הלא בכל התורה קיימא לן, דעוסק במצוה פטור ממצוה. ומכאן הוא בדבריהם. הישוב לקושיא זו, משום דבתורה יש תנאי שהלמוד צריך להיות על מנת לעשות. ומכיון שהעשייה היא תנאי בלימוד, הרי אי אפשר הוא שהלימוד יפטור אותו מן המעשה. ואין קיום המצוה עומד מחוץ לענינו של לימוד תורה, אלא שהוא קיום התנאי, של ללמוד על מנת לעשות. ונמצינו למדים, כי שתי בחינות הן כקיום מצוות: לשם מצוה נרידא. ולשם קיום התנאי של תלמוד-תורה". עד כאן לשון פחד יצחק, שער חודש האביב.

ד. ומצד זה שפיר יש מקום לדון, דתערובות שאר מצוות איננה גרעון במטבע ברכת התורה. דודאי בברכת המצוות ובברכת הנהנין, כל שהוא מערב בה מצוה אחרת, או שהוא מערב בה הנאה אחרת, הרי זה פוגם ביחודה של הברכה. שכל ברכה צריכה להיות מיוחדת לאותו ענין שהיא באה עליו. ותערובות שלא מענינה, מבטל את התיחדותה של הברכה, עם אותו ענין שעליו היא באה. מה שאין כן בברכת-התורה. דמאחר דכל המצוות כולן אפשר להן להתקיים, כתורת קיום התנאי של תלמוד תורה, הרי לעולם אין התנאי, שהוא קיומו של המעשה, פוגם את התיחדותה של הברכה עם המעשה.

ה. ויעיין רמב"ם הלכות תלמוד-תורה פרק שלישי, הלכה ד' שפסק שם להך דינא. דמבטלין תלמוד תורה למצוה שלא תיעשה ביד אחרים, אלא שהוסיף בה דברים. וכך הוא לשונו בהלכה זו: "היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד-תורה, אם אפשר למצוה להיעשות על ידי אחרים, לא יפסיק תלמודו, ואם לאו, יעשה המצוה, ויחזור ללמוד". עד כאן לשונו. הרי שהוסיף על גוף ההלכה של ביטול תלמוד-תורה, התיבות ויחזור ללמוד. ובודאי דהוספה זו מעונה ביאור. דהרי כל עצמו לא ביטל תלמוד תורה, אלא לעשיית המצוה, אם כן, מה מקום יש כאן לפסק של לאחר עשיית המצוה, הלא משנה שאינה צריכה היא, לומר לו לאחר עשיית המצוה, שיחזור לתלמודו, דאטו יש כאן סלקא דעתך שעשיית המצוה תפטור אותו מתלמוד-תורה לעולם.

ו. ואמנם, מפורש הוא בגמרא בענינה של תלמוד-תורה, כי ביטולה זה הוא קיומה. מנחות צ"ט. ופירש רש"י דקיימא לן מבטלין תלמוד-תורה להכנסת כלה. ולזה קאמרינן, דביטולה זה הוא יסודה וקיומה. כלומר, מקבל שכר, כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה. יענין שם. והנה פשוט הוא, דהא דאמרינן דביטולה זה הוא קיומה, היינו דוקא באם הוא מבטל תלמודו לשם קיום מצות הכנסת כלה והוצאת המת, וכדומה. אבל אם הוא מבטל את תלמודו לצורך דבר-הרשות, או סתם לשם בטלה, והוא הולך ומקיים מצות הכנסת-כלה או מצות הוצאת המת, כודאי שאין כאן אלא שכר מצוה, ולא שכר-תורה, מאחר שלא קיים המצוה, מתוך הפסק תלמודו לשם קיום מצוה זו. וזה הוא שהוסיף הרמב"ם בהלכה זו בסיומה, "ויחזור לתלמודו". כלומר, מתוך כך שתיכף לאחר עשיית המצוה, הוא חוזר לתלמודו, הרי הוא קובע על ידי זה, כי כל הפסקת-תלמודו, לא בא אלא לשם עשיית אותה מצוה. ובכחה של קביעות זו, הרי עשיית המצוה שלו, נסדרת היא למפרע בתוך פעולתו של החוק, של "ביטולה זה הוא קיומה". כאופן, דעל ידי החזרה לתלמודו, הוא מקבל שכר-תורה, גם בעד עשיית המצוה.

ז. וחזורים אנו לברכת אהבה רבה. בברכת אהבה רבה נאמרה ההלכה, דאם שנה על אתר, או פוסרת היא גם מברכת התורה.

לפי ההנחות שנתפרשו במאמר זה, הלכה זו כך היא מתפרשת. דעיקר הדין שברכת אהבה רבה, יכולה היא לפטור ברכת התורה, אף על פי שיש בה הערובות ענינים אחרים, של שאר מצוות. היינו משום דגם שאר מצוות, מלבד תורת קיום מצוה שבהם, משמשים הם תנאי בתלמודה של תורה. ורק מפני זה אין הם פוגמים ביהוד מטבע הכרכה לתורה. אבל הלא למדנו כי שתי בחינות הן בקיום מצוות: לשם מצוה גרידא, ולשם קיום התנאי של תלמוד-תורה. ולזה אנו דנים כך, דאם שנה על אתר, אנו אומרים בו שהוכיח סופו על תחלתו. וכל אותן המצוות שנוכרו בברכתו, מצטרפות הן לתלמודה-של-תורה, ועל ידי זה נידונות הן המצוות הנזכרות בברכה זו, כקיום התנאי של על מנת לעשות. המותנה בלימוד-התורה. ואין כאן שום עירוב פרשיות, אלא דכל דברי-הברכה, מטבע של תורה הן. אבל אם לא שנה על אתר, חסרה לנו ההוכחה, שקיום-המצוות אשר בכרכתו, כמובן של תורה הן מתפרשות. והרי זה דוגמת דברי הרמב"ם, שכתב „ויחזור לתלמודו“. דעל ידי הלימוד על אתר, מקבל הוא למפרע שכר-תורה על עשיית המצוה, מה שאין כן, אם אחר עשיית המצוה, לא חזר על תלמודו, דהיינו לא שנה על אתר, או חסרה לנו ההוכחה, כי הפסק תלמודו בא הוא לו. משום קיום התנאי של על מנת לעשות. וכל שחסרה לנו ההוכחה, שהקיום-מצוה שלו, כמובן תנאי של תורה הוא מתפרש, הדריגין לפשימות המעשה. שאין כאן כי אם קיום מצוה גרידא, וממילא, יש לזה שתי תוצאות. בעצם הכפועל ממש, אין כאן שכר של תורה, אלא שכר של מצוה, וכשאנו דנים לענין הברכה, תפסינן שכרכה מעורבת היא, ואין כאן יחוד לתלמוד-תורה, וממילא אינו נפטר באהבה רבה. L

פ ר ק ב

ח. רמב"ם הלכות תלמוד-תורה פרק ג' דין ג' כתב, „לפיכך התלמוד קודם למעשה, ככל מקום“. יעוין שם. והך דקאמר „ככל מקום“, אין לו פירוש, דהרי אין כוח שום הוספה, על הדין המפורש בכאן, דתלמוד קודם למעשה.

ט. והנה בהלכה הסמוכה לכאן, בדין ד' כתב הרמב"ם „היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד-תורה, אם אפשר למצוה להיעשות על

ידי אחרים. לא יפסיק תלמודו, ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור לתלמודו“. וכבר דברנו בזה, בפרק הקודם בזה המאמר. אלא שעוד לנו פנים חדשות. בהבנת סיום זה של „ויחזור לתלמודו“. לפי הפנים החדשות הללו, יש כאן בהוספה זו, התנאת תנאי, המגביל את גופה של ההלכה. יעוין רמב"ם פט"ו מאישות הלכה ב' לענין מצות פריה ורביה, דאם היה עוסק בתורה, וטרוד בה, והיה מתירא מלישא אשה. כדי שלא יסרח כמוונות, בעבור אשתו, ויבטל מן התורה, הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. וכל שכן בתלמוד-תורה. עד כאן לשוננו. ומוכרח, איפוא, מהלכה זו דהא דקיימא לן דבמצוה שאי אפשר להיעשות על ידי אחרים, תלמוד-תורה נדחית מפניה, אין זה אלא כאופן, דמלבד עצם קיום-המצוה, אין כאן ביטול תלמוד-תורה, מה שאין כן, כאופן שקיום המצוה יגרור אחריו ביטול תורה, במה שאין בו קיום-מצוה, כי אז גם קיום-המצוה, אינו דוהה תלמוד-תורה, אפילו אם אי אפשר לה למצוה זו, שתיעשה על ידי אחרים. ולהכי, במצות פריה ורביה, שיש בזה השש ביטול תורה בשביל מוונות, שאין זה נוגע לעצם קיום המצוה של פריה ורביה, באמת אין יצות תלמוד-תורה נדחית מפניה. וכן משמע שם ברמב"ם הלכות אישות בהלכה הסמוכה, דזה הוא הטעם של עובדא בבן עזאי, שלא נשא אשה, מפני שנפשו חשקה בתורה. יעו"ש. והשתא אף אנו נמי נימא, דלזה הענין התכוון הרמב"ם במה שהוסיף הבא בהלכות תלמוד-תורה. דבמצוה שאי אפשר לה להיעשות על ידי אחרים, יעשה המצוה, ויחזור לתלמודו. דבא ללמדנו, דעד כאן, אין לו להפסיק מתלמודו בשביל קיום מצוה, אלא בתנאי שאחר עשיית המצוה יחזור לתלמודו. ולאפוקי באם יודע הוא, שגם לאחר עשיית המצוה, עדיין תגרום עשייה זו, שלא יהיה בידו לחזור ללימודו, אין לו להבטיק מתלמודו. וכמו שאיפסקא באמת הילכתא לענין פריה ורביה.

י. ועדיין אין בזה כדי שביעה. שהלא הרמב"ם כתב טעם לדבר, דמותר להתאחר בקיום מצות פריה ורביה, משום דעוסק במצוה, פטור מן המצוה. ומעם זה הלא מותר הוא את עצם הדין, דמבטלין תלמוד תורה למצוה שאי אפשר שתיעשה ביד אחרים. דלעולם נימא הכי, דאין עליו להפסיק מתלמודו מצד העוסק במצוה, ומדחוינן, דעל ידי עסקו במצות תלמוד-תורה, אין הוא נפטר משאר

ובהיותי נק"ק לוסא שנת תק"ע וקבלתי פני גדול הדור פאר הזמן הגאון הגדול זדיק ועניו מו"ה יעקב צהמ"ח ספר חוות דעת אב"ד דק"ק הנ"ל, ונחכדתי ממנו לעיין מעט בציבורי חכמה אדם, אמר ברוב ענותותו אלו היה החיבור הזה מסודר על פי סימני ש"ע היה מועלת גדול אף למופלגי חורה, כי היה להם הש"ע ללמוד וחיבור זה לחזור בו. וכן אמר לי ידידי הגאון הגדול מו"ה חיים ור"אזין ז"ל, אני פי מלך שמרתי, ובציאתי לבתי חזרתי על חיבורי וסדרתי אותו על פי סימני ש"ע, ולא השמטתי מכל הש"ע אם לא עפ"י שגיאה איוה דבר קטן, וזאת דינים שאינם נמצא כלל כגון בהלכות שחיטה שחט בסכין מלוח או בגלגל, והשוטט לשם עולה וכיוצא בו, ובשאר הלכות לא השמטתי כלל, רק מה שאינו נמצא כלל, כי המלאכה היה כבד עלי ובאמת היה בדעתי שלא לדפוס כלל שחיטות ובדיקות כי כבר נחשב על זה חיבורים הרבה, אך ידידי הגאון מהר"ם אמר לי שאין מהראוי לשמוט אותם למען יהיה הספר שלם ולכן הם מחוברים יחד.

והנה שלמה אמר בחכמתו בהקדמתו לספר משלי לתח לפתאים כו' לנער כו' ישמע חכם כו' ונצון כו', וביארנו שם דרזנו לומר שיגיע מספרו חועלת לכל הכחות, כן א' שא"ה יגיע מחיבורי זה חועלת לכל, כי הבעלי בתים החפצים לידע וללמוד ואין להם פנאי ללמוד מתוך הש"ע יכולים ללמוד מחיבור זה והיו יודעים כל הדינים כאלו יגעו זמן רב בש"ע, ואם לא ירצה ללמוד הדינים השייכים למ"ן ילמוד על כל פנים שאר הלכות המחויב לכל, כגון מהלכות מליחה כלל ל' ל"א, והלכות חולעים כלל ל"ח ל"ט מ', והלכות מאכלי עכו"ם מכלל ס"ה עד השלוס הספר, ואם ירצה ידג בהלכות גדה סימן קפ"ז קצ"א קצ"ב, ושאר הלכות ודאי חייב גמור על כל אחד ואחד לידע אותם, והמלמידים אשר אין להם כח להבין דברי הש"ע ואחרונים ילמוד חתלה הסימן בציבור ואז יבין דבריהם, ואשר יש להם כח להבין ולהורות מדברי הש"ע אזי אחר שילמוד הסימן בש"ע יהיה לו חיבור לחזור בו למען לא ישכח, ולא יצטרך לחזור תמיד בש"ע ומתוך כך יכול ללמוד שאר דברים. ודעתי כי גם מופלגי תורה ישונו איוה חועלת מחיבורי בית אדם שימצאו הרבה הקדמות ודקות שיגעתי עליהם עד שמתאחי ויקל להם לעיוס, וכל שכן לאנשים כערכי, וגם בחלק א' ימצא בכל סימן חידוש מעט ונרשם ב' ח"י לבנה (.)

וב"בד סקדתי חיבור זה על פי סדר הש"ע גם לא מנעתי מלעשות כללים מכל דין ודין, הדמיון בסימן ק"ה יש בו דין כצו עירוי ודין חס בתם ודין מליחה, וידוע דין כצו שם הוא בש"ע מעט מעט ומפחר בהרבה סימנים זעיר שם וזעיר שם וגם הוא כולל ב' דברים שנכבש אוכל באוכל או בכלים, ועשיית מוה ב' [כמה] כללים, א' דין כצו כמבושל, [ב] ודין כלים הנאסרים על ידי כרשה או שכבשו היתר בכלי אסור, [ג] ודין עירוי (בשר) וכלי ראשון וכלי שני לכלל בש"ע וכן כלם. וסימן ז"ב כללתי בו כל דין מחיבה נעשה נבילה ואפשר לנסועו המפורסם בכמה סימנים, וחלקתי אותו גם כן לכללים.

ובבר כתב ר' ירוחם בהקדמתו אף על פי שאינו כותב שום חידוש מכל מקום הסדר הנכון הוא יהיה לחועלת עכ"ל כללו של דבר ידעתי צ"ע כי כולם יודו שחיבור הזה הוא חועלת גדול לאנשים כערכי, וכל שכן לפחחים ממני, וכל שכן לבעלי בתים והדרים בעיריות קטנות ואין להם מורה אם הוא למדן אף שאינו בקי בש"ע יכול למצוא הדין שיצטרך בקל גדול ע"י לוח הסימנים.

והנה ידעתי כי יתלששו עלי ואמרו הגם שאלו בניאדם, הלא זה האיש ידענו ט שהיה מקומי ארץ לפ"פ וליפסיג יומר מט"ו שנים, וזמרו איתם נעשית, והסורה העידה לא מעבר לים הוא שאינה מזיה לא בתגרנין ולא בסחרנין. דע לך אחי כי נסיעתי למרחקים לא היה לקק עושר חלילה, יעד עליו ארון הכל, רק לפרנס ב"ב, וירושה הוא בידי מאטמי הקדושים ה"ה אל"ו הרב הגדול המפורסם בדורו לזדיק תמים מוה' שמואל צעהמ"ח ס' נאמות ציון חתן הגאון מוה"ר יחיאל מיכל אב"ד דק"ק שאטלאנד פ"ע דנ"ג, ולרוב נדקתו נחגלה לו משמים בשנת תש"ט שנה א' קודם שהתחיל הדבר ר"ל, ונרדס בלימודו על הספר ובאת אמו וקנתו שהיתה נדקת גדולה ואמרה לו דע בני שנגזר דבר ר"ל, והרבה טרחתו לבעל ולא הועיל על כן לא מן העיר, ולמחר גילה זאת וניצולו כל השומעים לו, זה היה דרכו כל ימיו לא נהנה מהמורה, והיה לו י' בנים וכלכל אותם בכבוד ביגיע כפו והיה דורש תמיד לר"ס בדברי מוסר ונצט בכף לא לקח, גם אני הלכתי בעקבותיו, ולא זה הוראה מתוך בימי זה יומר מנ' שנה ולא נעשה דבר גדול בקהלמינו בלתי הסכמתי לא בכסף ולא במחיר, עד זה שנחיס שמטה ידי והייתי מוכרח לקבל עלי עול הוראה בקבלת פרס שהחירה חתורה לח"ח חקויתם, וברוך אשר עשה לי הנפש הזה מעודי שלא לאהוב ממון.

ודע לך אחי כי לימוד החורה היא פעולת הנפש ותולדותיה, וכמו שאז"ל על האשה שאם אין דעמה להנשא ירצה עשר שנים בלא בעל לא חלד עוד ואם דעמה להנשא לאיש אף שישבה שנים הרבה בלא בעל אעפ"כ נשאר כח הלידה בנפשה וכאשר נשאת חלד, כך האיש הישראלי אם יעזוב את החורה ומיאלף ממנה אז גם היא מרחקת ממנו ולא נשאר בנפשו עוד כח הלידה, אבל אם אין דעמו לעזבה רק מחמת אונס אז אפשר לו ללמוד ולדבק בה, ח"ו שחמרחק ממנו, רק שחשב באלמוותה ומצפה להנשא עוד אליו, וכאשר הכח ננפש, כן אני אומר על עצמי, הגם שנסעתי למרחקים והייתי סוחר, אף חכמתי עמדה לי כי נסיעתי לדרך דעמי עליה ובישיבתי בתנות דעמי עליה, וחייתי לי שאפילו בשעת משא ומתן פעמים הרבה היה דעמי עליה בהרהור פירוש או קושיא, ובפרט בשעה מזות עשה שכתבתי בחי אדם כלל א'. וקיימתי בעצמי אל תעויה ותצרך.

ובביאורי על איוב ביארתי על פסוק מהוה אמר לא כי היא ים אמר אין עמד, ומוה סמכו חז"ל ואמרו אין חתורה מזיה לא בתגרנין ולא בסחרנין, והקדוק בפסוק במלות שונות מטאר, וביארתי כי כאשר יבקש אדם איוה הלוואה מעשיר אף שיהיה מעוטיו מונח בסחורה או בהלוואה וכיוצא בו באופן שאין לו מומו, ישיב לו הנה כעת אין עמדי מעות אך אוכל ליתן לך לאחר שעה, אמנם אם יבקש הלוואה מאיש עני יענה אין לי וטעית כי לא כי היא, וכן התגרנין הם ר"ל חגריים הגדולים העוסקים יום וילנה בסחורה וכמו שפירש"י מהוה אמר הנוטעים על ים אוקיינוס לאסוף ולכבוש אבנים טובות ומרגליות, והסחרנין הם הסוחרים הקטנים וחוה שאמר מהוה אמר מי שנשפו כהוה שבעל כל מימות של עולם כך זה שאין די לו ומחשבתו לאסוף ולכבוש ועיט לא ישבע עושר, וע"ז אמר לא כי היא, שאם משאל לו איוה דבר מורה איו יכול להשיב לא עכשיו ולא לאחר זמן, כי אין בו כלל וכלל, אבל ים אמר ר"ל הסוחר הקטן שאינו להוט אחר ממון רק מסחפק עצמו במה שחננו ה', אף שלא ימלט שלא ישכח מלימודו, מכל מקום אם ישאל לו שאלה ישיב אין עמדי כעת, וכאשר מיישב דעתו נזכר כל המקומות השייכים לזה, כן אני קורא עלי ים אמר אין עמדי, שאף שגלתי ספק שבעת נסיעתי נשכח ממני הרבה, אבל היא היה רק צדד שאשיב אין עמדי, אבל אחר יישז דעת ב"ה הוחר לי אבדתי.

20

הקדמת הרב המ"ן מהר"י

ויעידו עלי הסוחרים שאפילו בעת נסיעתי בליפסיג לא נמנעתי ליקח עמי גמרא ומקרא ומשנה, ואפילו בשעת יריד כמעט שלמדתי בכל יום דף וחצי גמרא חוץ משניות, וחי ראשי שאין אני כוחם וזה להתגאות ולהתפאר כי מה אני ומה חי, ואם ריב"ז אמר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק עונה לעצמך כי לך נוצרת וכל שכן אם ילמוד מעט דמעט אשר כל אחד מחוייב בזה, וכי יש הפארות שמניח הפילין בכל יום, כך החיוב ללמוד בכל יום כדכתיב ובלכתך בדרך, ואני כוחם זה רק לידע ולהודיע שטועים מאוד הסוחרים כשהם על הדרך ונפרט בשעת יריד אומרים בדרך הלצה כיון שנעשה (מעט) פטור מן המצות, חלילה, לא זהו דרך התורה, כמאמר רבי טרפון ואי אמה בן חורין להפטר ממנה, וחוב זה הוא בכל עת חזון כדכתיב בשבתך בדרך, ואולי תמני ילמדו בני יוצאי חלצי אם אפילו אחד מאלף יהיה לי לזכות קלמ.

והנה קראתי שם הספר **חכמת אדם** וחלק שני **בינת אדם** על שם הכתוב כי היא חכמתם ובינתם, וכבר ידעתי שחכמה הוא מה שלומד מאחרים ויבין דבר מתוך דבר. ולכן חלק א' קראתי **חכמת אדם** כי זו כתבתי מה שמלאמי בדברי הש"ע וביאוריו, חלק ב' קראתי **בינת אדם** כי זו מבוחר מה שמין ה' אותי להבין דבר מתוך דבר, ושם **אדם** הוא נוטריקון שמי ושם אלוני אבי זלה"ה:

הקדמת הרב המ"ן מהר"י

גרסינן במסכת שבת (קל"ח ע"ב) כשנכנסו רבתינו לכרם ביבנה אמרו עמדה תורה שחשכת מירשאל שנאמר (עמוס ח) הנה ימים באים נאום ה' לא רעב ללחם ולא נמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' וכתוב (שם) ונעו מים עד ים כו' ישוטטו לנקש דבר ה' ולא ימצאו. דבר ה' זו הלכה כו'. ואיחא תניא רשב"י אומר ח"ו שחשכת תורה מירשאל שנאמר (דברים ל"א) כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישוטטו לנקש דבר ה' ולא ימצאו שלא ימצאו הלכה ברורה, ומלאמי כתוב במקום א' (פרש"י קל"ט ע"ב) הלכה ברורה נטעמים שלא יהא זה מחלוקת עכ"ל, עיין בר"י במדושי אגדות שהקשה תרי קראי למה לי והלא מפסוק ראשון כי אם לשמוע את דברי ה' יכול לדרוש מאי דבר ה' זו הלכה וע"ש מירושלמי, והגלג"ד לתוך עפ"י דאיחא במגילה (ו' ע"ג) ח"ר יחזק את יאמר לך אדם יעמי ולא מלאמי וכו' לא יעמי ומלאמי וכו' יעמי ומלאמי תאמין כו', פי' שאין דברי תורה מתקיימין כי אם בעמל וגיעה שמיגע את עצמו על דברי תורה אבל אם אינו מייגע את עצמו בדברי תורה אין מתקיים בידו. ונראה סמך על זה מהא דאמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ג) אם תנקשה ככסף וכמטמונים תחפשה או תבין כו', והנה מפסוק ראשון לא מלאו מקום לדרוש על זה כי שם לא נאמר רק כ"א לשמוע את דבר ה', ושמיעה היא דבר שאינו בעמל וגיעה ואין סה שום חידוש שלא ישיגו רגועם ושיהיה רעב בזה כאמור שם, אבל בפסוק השני נאמר ישוטטו לנקש דבר ה' היינו בעמל וגיעה, וא"כ למה לא ימצאו, ולואת מלאו מקום לדרוש שלא ימצאו הלכה, וכמסקנת הגמ' הלכה ברורה. ועכ"ז עלינו לשבח ולאמר ברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו, ובכל דור ודור עומדים עלינו גאוני הזמן אשר בכל הארץ יא קום ונקמה חבל מליהם להאיר עיינינו בתוך חשכת הגולה, למת לנו הלכה ברורה ופסוקה

הקדמת הרב המ"ן מהר"י

בלי מחלוקת, הלא המה המורים האחרונים אשר בדורינו אשר מוסדם יקודם בש"ס ואדיהם על ספרי הראשונים הטובים, המה מנהיגים את דורם לדרוש עליהם בקלות וחמורות וכל דבר הקשה ישפטו ברוחם שלם ונעומק מליהם בספר יחזקו:

ויעבור אנרבה בארץ וט אהלו באהל של חורה. לא זו מד' אמות של הלכה. ובכל כמו למד ולימד מורה ה'. עמל ויגע לחליתה לעבדה ולשמרה. ואלא טעמו בכל העולם. בשמו ונמעשו ואנרבה נעודנו עומד לפני ה' בעת חיי אדם אשר חי. בשלום ובמישור הלך. חורה אמת היחה צפיה ועולה לא נמצא בשפמו. יראת ה' היה לנגד עיניו **חכמת אדם** מאיר פניו ופולט מעיניו חוצה בים התלמוד וננהר הפוסקים שלא פלגיו. יעלה הרים ירד בקראות ש"ס ופוסקים. **שערי צדק** והמורה היו פתוחים לפניו הוא ניהו הרב המאור"ג במורה וראה המפורסם בחזרו הנעימים מוהר"ר **אברהם דנציג** זלה"ה אחד ממ"ך דפה ק"ק ווילנא י"ז:

וידוי אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אנרבה במחזה החבוה לאמר, אקחה קסם הסופר ואפרש מפורשות מן הסתומות בדרך אשר דרכו ראשונים ואשר הגיחו לי מקום להתגדר, כאשר בנתי בספרים ראשונים ואחרונים לסלול מסילה בדרך המלך לעשות בים דוברות ובמים עדים נחובה להשקות לאן קדשים עדרי ישראל. ומיגר חבורים מחוכמים מזהב ומפז נחמדים. ומן שמיא זכה לשמי שלחנות לבאר ולפרש שלתן ערוך א"ח ו"ד וקרא האדם שמות על אורח חיי אדם ונשמות אדם ועל יו"ד חכמת אדם ובינת אדם. וטעמו וימוקו עמו מפורש יולא בהקדמת הרב המחבר.

וידוי כאשר כלל אנרבה לחבר, ויקח אנרבה את עני העולה על רעיוניו ויעלהו על משנת הדפוס, ותמלא הארץ דעה ושמעתמי' מברין בעלמא גליה לדרעי' ונפל נהורא בני מדרשא, ואברהם זקן בא בימים וה' בך את אנרבה בקול ולשון למודים, ויחה אותו שנתקבלו ספריו לרזון בכל חפזות ישראל, וז"ל הירושלמי שקלים אף דוד המלך ע"ה נקש עליו רחמים אגורה בזהלך עולמים כו' ופי עלתה על לב דוד המלך ע"ה לדור בשני עולמים, אלא כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אזכה שיהיו דברי נוכרין צבתי כנסיות וצבתי מדרשות והיו שפתותי דוברות בקבר, ובראוחו כי גם הוא זכה לזה אשר קבעו לימודם בכל צמי מדרשות מחבוריו אלה, ואלה אנרבה היה בעורו אשר אשל נטיעותיו גדלו והגליתו גם עשו פרי.

ויש"ח אנרבה את ידו שנית והגיה מאופל השיבושים והשמות אשר נפלו בדפוס ואלה מוסף על הראשונים אשר עשה מהדורה חגיגה כסדרן ומוספין כהלכתם ואל הלך ארון אליהם ויגע וימת אנרבה בשיבה טובה, ביום ד' תשרי תקפ"א, ויהי כאשר באנו אל המקום אשר אמר לנו בחיי כתבי זואתו אשר היה סגור וחמוס, ונפתחה את אמתתם כתבו שם מלאנו את שאהבה נפשו גודל מדותיו הטובים אשר היה בהצנע לכת והסמיר מעשיו הטובים מבני אדם, ולא ניתן לכבוד מגדול אזהרתו לבל להרים תרומת מדותיו הטובים ולפרסמם, גם צבתי בזכרתו את כל אלה והנה שם יד כוחה כמה שו"ת וכמה כתבים השייכים לחיבור הזה הכל כ"י המחבר הג"ל, נוסף על כ"י קדשו אשר נכתב על גליון חבורו הנדפסים אך מפחרים היו אחת הנה ואחת הנה והיה לך קדשו לזה מיפוש בניירות הרבה. וראיתי אני את כל עמל וכשרון המעשה ההוא לכבוד ההנהות שעל הגליון והנוספות חוץ מזה הכל בפנים על מקומם הראוי להם, ולפידרם להביא לבית הדפוס

"ולבכתה" — שני ביאורים בהסבר ענין הכ' הזעירא

"ויבא אברהם לספור לשרה ולבכתה" (כג. ב)

על פי המסורה האות כ' זעירא, ועל כך פירש בעל הטורים: "שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה, אי נמי לפי שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין, והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו".

בדרך אחרת פירש הגאון רבי שכנא מלובלין: שהרי יש מ"ד הסובר שגם בת היתה לאברהם ר' בכל" שמה, וגם היא מתה אז, ולכן נכתב כ' זעירא וכאילו שלא נכתבה כלל, ואם כן נשאר "ולבכתה", כלומר שאברהם בא לספור לשרה ולבתה.

"תורה מציון", שנה רביעית חוברת ד'

◇ ◇ ◇

תירוץ זה הובא גם בשו"ת "בנין שלמה" להגאון רבי שלמה הכהן מוילנא בשם אביו, ששמע "שיש באיזה מדרש שבת היתה לו לאברהם משרה ומתה כשמתה שרה אמא".

הגר"ש הכהן עצמו מוסיף ליישב על פי תירוצו של אביו מה שהקשו התוספות: לשיטת הסובר שבן נח מותר באחותו — למה לא השיא אברהם את בתו ליצחק? והוצרכו לדחוק שהבת נולדה לו מהגר. אולם לדברינו מיושב, שהרי בת זו מתה עם שרה אמא, קודם שנשלח אליעזר למצוא אשה ליצחק.

ואמנם, אם נמצא במדרש כן, תתיישב לפיו קושייתו של הגאון בעל "נודע ביהודה" (בספרו "אהבת ציון" דרוש ז') שהקשה על תיבת "לשרה" שלכאורה היא מיותרת, והיה לו לכתוב "ויבא אברהם לספדה ולבכתה", שהרי הפסוק התחיל "ותמת שרה"?

ה"נודע ביהודה" עצמו תירץ, שהכתוב בא להשיענו שאנשי הדור ההוא אמנם ספרו אותה מתחילה לפי שהיתה אשת אברהם ואשת חבר הדי היא כחבר, ואולם אברהם בא "לספוד לשרה ולבכותה", דהיינו: בשביל כבוד עצמה היתה ראויה שיספידה, שאפילו לא היתה אשת אברהם.

ואולם אם נמצא מדרש זה על בתה של שרה, יתיישב בפשיטות, כי משום

חיי שרה

עדות הכתוב על שרה אמנו

← "ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה" (כג. א)

מה פשר סיום הפסוק — "שני חיי שרה"?

אלא, ביאר הגאון רבי יהושע אהרן צבי (וינברגר), אב"ד מורגרטן, אמרו חז"ל "רשעים בחייהם קרויים מתים", והסבר דבריהם מובן לכל מי שמח בקדקדו, כי מכל ימי האדם נחשבים לחיים רק אותם ימים שפעל ותיקן בהם מעשים טובים, אבל "במתים חפשי" — אם לחפשי ישלח את ימיו מבלי שום עשיה בעבודת ה', לא נחשב שחי באותם ימים!

ופירשו בזה את מאמר הכתוב "כי לא אחפוץ במות המת", דהיינו שאין הקב"ה חפץ שהרשע — הנקרא מת בעודו בחיים — ימות בעודנו מת במרדו, אלא בשובו מדרכו.

מעתה עינינו רואות בעוונותינו הרבים כמה וכמה אנשים שלמרות שהם שואפים רוח חיים על פני אדמה, הרי הם כגוף בלי נשמה וחייהם אינם חיים, משום שהם מכלים את ימיהם בהבל וריק.

לא כך היה אצל שרה אמנו ע"ה, כפי שמעיד המדרש: "כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים וכולן שוים לטובה", ומעשיה יעידו, שהיתה מגיירת את הנשים ומכניסה אותן תחת כנפי השכינה, וממילא חייה היו חיים של טובה וברכה.

ועל כן מעיד הכתוב, שאותם השנים שחיתה היו "שני חיי שרה" — שנים של חיים!

שו"ת מהריא"ן — ח"א (כ"פתח עינים)